

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

Дипломски рад

**Виђење понашања руске емиграције у Југославији за време
Другог светског рата и у првој послератној деценији у
изворима Управе државне безбедности**

Ментор:

Проф. др Алексеј Тимофејев

Студент:

Лазар Цветковић ИС 14/029

Београд,
мај 2019. године

Садржај

1. Предговор.....	3;
2. Уводно поглавље.....	8;
3. Погледи УДБ-е на понашање руске емиграције у Југославији за време Другог светског рата.....	22;
3.1. О изворима УДБ-е.....	22;
3.2. Основна обележја руских емиграната у Југославији на почетку Другог светског рата у документима УДБ-е.....	24;
3.3. Политичка организација руских емиграната у Југославији по доласку окупаторских снага у изворима УДБ-е.....	25;
3.4. Војна организација руских емиграната на територији Југославије за време окупације у изворима УДБ-е.....	27;
3.5. Однос руске емиграције са колаборационистичким покретима на територији Југославије у документима УДБ-е.....	31;
3.6. Белоемигранти у обавештајној служби окупатора у документима УДБ-е.....	33;
3.7. „Савез совјетских патриота“	34;
4. Погледи УДБ-е на понашање руске емиграције у Југославији у периоду од 1945. до 1953. године.....	37;
4.1. Стање у Југославији након завршетка Другог светског рата.....	37;
4.2. Основна обележја руске емиграције у Југославији након завршетка рата у документима УДБ-е.....	38;
4.3. Раскол на релацији Тито – Стаљин.....	40;
4.4. Положај руске емиграције у Југославији након завршетка рата у документима УДБ-е.....	41;
4.5. Односи југословенских белоемиграната и совјетских власти у првим послератним годинама у документима УДБ-е.....	43;
4.6. Закључно поглавље безбедоносних служби о белоемигрантима у документима УДБ-е.....	45;
4.7. Белоемигранти на Голем отоку.....	46;
5. Закључак.....	48;
6. Извори и литература.....	50;

1. Предговор

Тема, хронолошке границе и радне хипотезе

Тема овог дипломског рада односиће се на деловање руске емиграције на територији Југославије, за време Другог светског рата и у првој послератној деценији, као и однос који је према њима имала Управа државне безбедности (УДБ). Поред тога, биће дата и структура, као и основни преглед руских емиграната, од периода њиховог доласка на територију Краљевине СХС, до почетка Другог светског рата на територији Краљевине Југославије. Тема ће пратити руске емигранте, који су у више таласа и у огромном броју напустили територију Руске Империје, након доласка бољшевика на власт и претрпљеног пораза у грађанском рату. Даље, биће дат приказ живота ове изузетно хетерогене групе у новој држави, која се као и остатак Европе, опорављала од страхота и последица Првог светског рата. Околности ће се значајније променити избијањем Другог светског рата, када ће и руски емигранти покушати да узму активније учешће и пронађу ефикасан начин за повратак у своју отаџбину.

Главни циљ овог истраживања јесте да испитамо однос који је Управа државне безбедности (УДБ) имала према овим руским емигрантима након завршетка Другог светског рата, али и на њихово деловање за време истог. За нас ће посебно бити значајно како је нова, комунистичка власт, гледала на ове руске емигранте и колико се њен приступ према њима разликовао од претходне монархистичке државе.

Што се тиче хронолошког оквира овог истраживања, оно ће, у ширем контексту, обухватати период од јесени 1918. године, када је прва масовнија група руских емиграната стигла у Београд, бежећи од страхота грађанског рата и црвене опасности, па све до средине 50-их година 20. века, када је након Стаљинове смрти, дошло до почетка нормализације односа између Југославије и Совјетског Савеза. У ужем контексту, тема ће се фокусирати на период од априла 1941. године и уласка Краљевине Југославије у рат, када је руска емиграција решила да искористи дате околности и својим деловањем помогне у борби против бољшевизма и осигура повратак на територију Русије, па све до претходно поменутог периода.

Када је у питању структура овог дипломског рада, она ће обухватати и уводно поглавље, као и главна поглавља, која ће хронолошки обрађивати одређена тематска питања. На крају рада ће се наћи и закључак, који ће бити донет захваљујући анализи потребних извора и обради коришћене литературе. Уводно поглавље ће бити посвећено

општем контексту руске емиграције на територији Краљевине СХС (а касније Краљевине Југославије) у међуратном периоду. Оно ће садржати све неопходне податке, који ће нам помоћи да разумемо ставове и деловање руских емиграната у периоду од 1941. до 1945. године. Уводно поглавље ће обухватати долазак руских емиграната у нову државу, преглед њиховог свакодневног живота на овом простору између два светска рата, њихову најзначајнију заоставштину у Југославији, као и бројне политичке струје и организације емиграната, које су настале након њиховог доласка и временом се развијале. У тематским поглављима, биће анализирано деловање емиграције за време Другог светског рата, као и однос Управе државне безбедности и нове власти према њима.

Радне хипотезе којима ће се овај рад бавити су:

- Како је Управа државне безбедности гледала на деловање руске емиграције за време Другог светског рата?
- Какав је био приступ Управе државне безбедности и комунистичке власти према руским емигрантима након освајања власти и завршетка Другог светског рата?
- У којој је мери однос између Југославије и СССР-а утицао на руску емиграцију?
- Да ли је и у којој мери руска емиграција сарађивала са фашистичким и нацистичким окупационим режимима за време Другог светског рата?
- У којој мери је пропаганда била присутна у извештајима Управе државне безбедности о руској емиграцији?
- Каково је било понашање и деловање руских емиграната за време Другог светског рата и непосредно пре њега?
- Какав је био однос обичног грађанства у Југославији према руским емигрантима за време њиховог боравка у земљи?
- Какав је био однос руских емиграната према Краљевини СХС (касније Краљевини Југославији) и да ли се он временом мењао?

Извори и историографија

За обраду радних хипотеза и одговоре на потребна питања, коришћена је архивска грађа Управе државне безбедности о руским емигрантима из Архива Србије, приређена у књизи професора Алексеја Тимофејева, „*Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*“,

као и штампа из Народне библиотеке Србије, у виду листа *Политика*. За период, од доласка руских емиграната у Југославију, до Другог светског рата, дневни лист *Политика* је коришћен у дигиталној форми, доступној на интернету¹. На основу овог листа, пре свега можемо видети став грађанског, али и владајућег слоја Југославије према руским емигрантима у међуратном периоду, као и након завршетка Другог светског рата. *Политика* је најстарији дневни лист у Србији, који излази више од једног века, тачније, од 25. јануара 1904. године, када ју је покренуо српски новинар, Владислав Рибникар.

Што се тиче Народне библиотеке Србије, она је основана 28. фебруара 1832. године у књижари Глигорија – Глише Возаровића. Током свог постојања, пар пута је мењала своју локацију а Други светски рат је дочекала на Косанчићевом венцу, када је и погођена у нацистичком бомбардовању Београда, 6. априла 1941. године. Том приликом је огроман фонд књига уништен у експлозији и пожару. Након завршетка рата, априла 1946. године, седиште библиотеке је померено на крај Кнез Михаилове улице, где се данас налази Библиотека града Београда. Своје коначно седиште је добила 6. априла 1973. године, када је пресељена на Врачар, у близини Храма Светог Саве, где се и данас налази.

У изради рада, коришћена је и грађа Архива Србије. Он је основан децембра 1898. године, а са радом је започео 1900. године. У њему се налази архивска грађа, настала радом државних органа и институција Србије до 1918. године, као и она из периода Другог светског рата и послератног периода. Архив такође садржи и бројне личне и породичне фондове и збирке. У својој историји, више пута је мењао назив, да би коначни назив „*Архив Србије*“, понео 1969. године. Посебно занимљиво је то што је сама зграда Архива Србије урађена по пројекту руског архитекте и емигранта, Николаја Петровича Краснова.

За потребе писања овог рада, коришћени су документи данашње Безбедносно-информативне агенције (БИА), а тадашње Управе државне безбедности (УДБ). Управа државне безбедности се развила из Одељења за заштиту народа (ОЗН), која је организована 13. маја 1944. године, као „*централна обавештајна и контраобавештајна служба при Повереништву за народну одбрану Националног*

¹ Дигитална Народна библиотека Србије, фонд листа „*Политика*“:
<http://www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine/politika;>

*комитета ослобођења Југославије, на војном принципу*². Основни задаци рада Одељења за заштиту народа били су усмерени на *„обавештајне послове према иностранству и неослобођеној територији, послове контраобавештајне заштите ослобођене територије и контраобавештајни рад у војсци*³.

Након доношења Устава Федеративне Народне Републике Југославије (ФНРЈ), 31. јануара 1946. године, извршена је реорганизација органа власти и државне управе, а марта 1946. године, од посебних одсека Одељења за заштиту народа, формирана је Управа државне безбедности (УДБ). Основни задаци УДБ-е били су: *„организовање службе, предузимање мера и вршење управних радњи у циљу спречавања и откривања делатности усмерених на подривање и рушење Уставом утврђених основа економског, политичког и правног уређења, као и прикупљање обавештења која би имала такву сврху*⁴.

Своју сврху, циљеве и задатке УДБ-а је сачувала до Брионског пленума, јула 1966. године, када је са свих дотадашњих функција смењен Александар Ранковић, а УДБ-а доживела реорганизацију, па је из ње формирана Служба државне безбедности (СДБ). Након распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), у периоду од априла 1992. године до јула 2002. године, на територији Србије је ове функције обављао Ресор државне безбедности. Коначно, 27. јула 2002. године, формирана је Безбедносно-информативна агенција, а по први пут цивилни безбедносно - обавештајни послови, издвојени су из Министарства унутрашњих послова.

Литература, на основу које је писан овај рад, разноврсна је и има за циљ да нас упутује у свеобухватни преглед руске емиграције, њеног живота у Југославији и њене делатности, али и историјског контекста у којима су се они одвијали. Основни задатак је да се истражи и реконструише комплетан живот ових људи, развој и еволуција њихових ставова, идеја, деловања, мишљења и понашања, да би се одговорило на питања због којих је и написан овај рад.

За приказ међуратног живота руске емиграције у Краљевини СХС (касније Краљевини Југославији), од периода њеног доласка у нову државу, па до почетка Другог светског рата, коришћена је литература у виду два тома под насловом *„Белоемиграција у Југославији 1918-1941“*, која су приредили Тома Миленковић и Момчило Павловић. Уз то, коришћене су и две књиге Мирослава Јовановића:

² Официјални сајт Безбедносно-информативне агенције, <http://www.bia.gov.rs/rsc/istorijat/vremeplov-006.html>;

³ Исто;

⁴ Исто;

„Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС (1919-1924)“ и „Руска емиграција на Балкану (1920-1940)“. Ова литература има за циљ да детаљно прикаже живот руске емиграције у међуратном периоду.

Када је реч о животу и деловању руских емиграната за време Другог светског рата, као и њеног виђења од стране Управе државне безбедности и југословенских комунистичких елемената, коришћена су дела професора Алексеја Тимофејева, под насловима: „Руси и Други светски рат у Југославији, утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941-1945.“, као и „Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-евске пропаганде“. Треба посебно истаћи да не постоји већи број извора и података који говоре о деловању руских емиграната у Југославији за период од 1941. до 1953. године, па се мора пажљиво приступити њиховој анализи, због тадашњих политичких околности под којима су они и писани.

Када је у питању приказ руских емиграната у послератном периоду, пре свега у виђењу Управе државне безбедности, такође је коришћена књига професора Тимофејева, „Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-евске пропаганде“, али и монографија аутора Горана Милорадовића „Лепота под надзором, совјетски културни утицај у Југославији, 1945-1955“. Поред тога, у циљу што боље реконструкције догађаја из тога времена, коришћена је и четврта књига у едицији „Медаљони“, аутора Драгољуба Јовановића.

Да би рад био потпун и тематски заокружен, коришћена је и нека општа литература у циљу јаснијег сагледавања одређених историјских догађаја и дешавања. Употребљене су књиге: „Време нетрпељивих“ професора Андреја Митровића, затим два тома „Други светски рат“, аутора Ентони Бивора, ради сагледавања тока рата у читавој Европи, као и Хитлеров „*Mein Kampf*“ у преводу Радомира Смиљанића, ради јаснијег сагледавања односа нациста према словенским народима.

Потребно је истаћи и да је за писање овог дипломског рада у великој мери употребљен интернет, који је пре свега послужио у истраживању бројних чланака на тему руских емиграната у Југославији, као и пар научних и документарних емисија са истом тематиком.

2. Уводно поглавље

2.1. Крај грађанског рата у Русији и почетак емиграције:

Након Октобарске револуције, новембра 1917. године, бољшевици су преузели власт у Русији. Један од првих задатака нове власти био је да изведу Русију из Првог светског рата, као што су и обећали руском народу пре саме револуције. Са Немачком је потписан сепаратни мир, 3. марта 1918. године у Брест-Литовску⁵, чиме је Русија завршила своја неуспешна војна дејства у Првом светском рату. Овај мир био је тежак ударац за Антанту⁶, која је у бољшевизму препознала новог непријатеља. Због тога, Антанта је одлучила да активно пружи подршку свима који су са огорчењем гледали на нову власт у Русији – такозване „беле Русе“.

Ова група људи била је широк појам и обухватала је велики број различитих војно-политичких снага, којима је главни циљ био борба против бољшевика тј. „црвених“. Иако нису сви у тој групи припадали монархистичком уверењу, мржња према бољшевизму била је њихова заједничка карактеристика. С друге стране, црвени су били хомогенија група, која се окупљала око заједничке идеологије и тежњи да успоставе државу какву је пропагирао њихов идеолошки вођа, Владимир Иљич Уљанов – Лењин⁷. Међусобна мржња и нетрпељивост ове две стране довешће до крвавог грађанског рата у Русији, који ће беснети од неуспелог марша генерала Краснова⁸ на Петроград, новембра 1917. године⁹, до коначне победе црвених и краја рата у Русији, у лето 1923. године.

Како су године пролазиле, а рат се ближио крају, свима је постало јасно да ће надмоћнији црвени однети победу, пре свега због боље организације али и због тога што је значајнија помоћ Антанте изостала. Иако је грађански рат званично трајао до 1923. године, већ од јесени 1920. године и повлачења генерала Врангела¹⁰ са Крима, престале су организоване војне акције беле армије, док је отпор пружан искључиво герилским путем и то у забаченим и неприступачним деловима бивше Руске Империје.

⁵ Митровић, Андреј, *Време нетрпељивих, Политичка историја великих држава Европе 1919-1939*, Београд 1998, стр. 254;

⁶ Тројни савез Француске, Уједињеног Краљевства и Русије;

⁷ Владимир Лењин (22.04.1870. - 21.01.1924.), руски револуционар и државник, предводник Октобарске револуције, оснивач прве Комунистичке партије, утемиљивач Совјетског Савеза;

⁸ Пјотр Краснов (22.09.1869. – 16.01.1947.), официр Беле армије за време трајања грађанског рата а касније сарадник нациста и колаборациониста;

⁹ Митровић, А., *Време нетрпељивих*, Београд 1998, стр. 254;

¹⁰ Петар Врангел (15.08.1878. – 25.04.1928.), генерал Беле армије, познат под надимком „Црни барон“;

Крајњи резултат је био тај да је преко милион људи одлучило да напусти територију Русије и крене у добровољно изгнанство, што је свакако једна од најбројнијих организованих миграција у модерној историји.

Иако су се емигранти у почетку претежно насељавали на територијама суседних држава¹¹, надајући се скоријој пропасти бошљевика, због коначног краха армије коју су предводили генерали Врангел и Дењикин¹², као и адмирал Колчак¹³, такве наде су остале недосањани сан избеглих Руса. Због тога су емигранти кренули у потрагу за државама које ће им пружити уточиште и нови дом. Међу тим државама, убрајала се и новоформирана Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (СХС), која је примила значајан број белоемиграната.

2.2. Досељавање белоемиграната у Краљевину СХС:

Једна од главних одлика руске емиграције, за време трајања и након завршетка грађанског рата, јесте њена масовност тј. број људи који је напустио границе Русије, бежећи од нове, бољшевичке власти. Не постоје прецизни подаци о томе колико је људи отишло из земље, али је сигурно да се тај број креће између једног и два милиона људи¹⁴. Када се овом податку дода и број настрадалих војника и цивила у грађанском рату, постаје јасно због чега је Русија претрпела тешке губитке у људству, на уласку у трећу деценију двадесетог века.

Још једна од карактеристика ове емиграције јесте да се, у највећем броју случајева, радило о добровољној емиграцији тј. да је само мали број људи протеран од стране бољшевичких власти. Постоји велики број разлога због чега су се ови људи одлучили на добровољно изгнанство, али је најчешћи разлог био неслагање са новим режимом и страх од комунистичке репресије. Због тога се велики број емиграната одлучио да своје ново пребивалиште потражи на неком другом месту, док се поново не стекну услови за безбедан повратак у Русију.

Тражећи ново уточиште, део руских емиграната се одлучио за Краљевину СХС. Разлози за ово су били бројни, а само неки од њих су: словенско порекло два народа, сличност у језику, монархистичко уређење, православна вероисповест (Срби), добри

¹¹ Јовановић, Мирослав, *Руска емиграција на Балкану (1920-1940)*, Београд 2006, стр. 208;

¹² Антон Дењикин (16.12.1872. – 08.08.1947.), генерал руске царске војске и један од водећих генерала Беле армије за време грађанског рата у Русији;

¹³ Александар Колчак (16.11.1874. – 07.02.1920.), руски адмирал и једна од водећих личности Беле гарде;

¹⁴ Елаборат УДБ-е: *Беломиграција у Југославији 1918-1941*, Том I, приредили др Тома Миленковић и др Момчило Павловић, Београд 2006, стр. 5;

односи међу народима деценијама уназад, итд. С друге стране, и Краљевина СХС, а посебно краљ Александар Карађорђевић и остатак српског народа, осећали су дужност и моралну обавезу да помогну руском народу у невољи. Поред претходно побројаних разлога, треба навести и то да је краљ Александар Карађорђевић био велики пријатељ руског двора и да је добар део своје младости, рачунајући и школовање, провео у Русији¹⁵. Поред тога, ту је и питање значајне моралне и материјалне помоћи коју је руска царевина пружила српској краљевини за време трајања Првог светског рата¹⁶.

Као када је у питању коначан број емиграната који су напустили Русију, тако и у случају оног броја људи који су дошли на територију Краљевине СХС, не постоје тачни и поуздани подаци. Тај број у неким изворима иде и до преко 70.000 људи¹⁷, док се у другим случајевима помиње и далеко мањи број, до 40.000 људи¹⁸. Ако је веровати овим другим изворима, као реалнијим и логичнијим, руски емигранти су у Краљевини СХС чинили свега 0,35% становништва¹⁹. Проблем у попису настаје због већег броја масовних таласа у којима су белоемигранти долазили, али и због пристрасности оних који су се бавили статистиком²⁰. Оно што је мање познато је то да је већи број руских емиграната први пут дошао у Београд још у јесен, 1918. године. Ова група људи се одлучила на избеглиштво и пре краха беле армије а међу њима је било и изузетно угледних људи, пре свега председник московске општине Челноков и сенатор Смољанинов²¹. Од марта 1919. године, до јануара 1921. године, у Краљевину СХС је дошло укупно четири таласа цивилне емиграције, од којих је последњи, у зиму 1920/21. године, био и најмасовнији. Доласци руских емиграната су се наставили и у следећим годинама, али су они изгубили на масовности јер је новоформирани Совјетски Савез, од 1924. године, почео полако да затвара своје границе.

Важно је напоменути и то да су $\frac{3}{4}$ руских емиграната²² у Краљевини СХС, а каснијој Југославији, чинили цивили, док је преостала четвртина отпадала на војне формације, које су у највећем броју дошле са генералом Врангелом, након његове евакуације са Крима. И у овом случају, статистика је непоуздана и не сме се узети као

¹⁵ Јовановић, М., *Руска емиграција на Балкану (1920-1940)*, Београд 2006, стр. 44;

¹⁶ За детаљније о томе, погледати књигу „*Руска војна помоћ Србији за време Првог светског рата*“, коју су приредили Алексеј Тимофејев и Дарко Кремић;

¹⁷ Јовановић, Мирослав, *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919-1924*, Београд 1996, стр. 167;

¹⁸ Исто, стр. 166;

¹⁹ Исто, стр. 293;

²⁰ Власти Совјетског Савеза су се намерно трудиле да у својим изворима, што је више могуће, умање број људи који су напустили земљу, да би их на тај начин дискредитовали;

²¹ Елаборат УДБ-е: *Беломиграција у Југославији 1918-1941*, Том I, Београд 2006, стр. 6;

²² Исто, стр. 5;

веродостојна. Силе Антанте су дале огроман допринос у транспорту руских емиграната, пре свега трајектима и бродовима, али нека значајнија финансијска помоћ је ипак изостала. Један од разлога је био и тај што су земље Антанте биле тешко погођене последицама Првог светског рата, па су руски емигранти у новим земљама практично били препуштени сами себи.

По доласку у Краљевину СХС, руски емигранти су прво упознали приморске градове као што су Дубровник, градови у Боки Которској и Бакар, јер су најчешће стизали бродовима, као и пограничну варош Ћевђелију, ако су допутовали преко Солуна²³. Емигранти који су се нашли у приморским градовима, под утиском историјског, културног и географског значаја, изразили су жељу да се ту и трајно населе, али су због строге политике расподеле избеглица, они били принуђени да наставе са напредовањем у унутрашњост територије Краљевине СХС. С друге стране, емигранти који су преко Ћевђелије ушли у нову државу, самоиницијативно су се кретали према северу земље, у потрази за већим и значајнијим градовима. Ово су радили јер су и у својој отаџбини, у већини случајева, живели по великим градовима, али и јер су сматрали да ће по већим градским центрима лакше наћи запослење и имати бољи животни стандард.

Иако је Београд као престоница, био жеља највећег броја емиграната, одлукама Владе, плански су распоређивани по одређеним деловима земље, највише по његовој околини и у Војводини. Због прилива великог броја људи, отворено је неколико прихватних центара за избеглице²⁴. То је рађено због тога што је у Београду владала стамбена криза, а и требало је попунити остале градове који су били разорени ратом. Већина руских емиграната је насељена у Војводини и ужој Србији (око 70% укупног броја²⁵), јер се нису пријатно осећали у већински католичким или муслиманским срединама.

Упоредо са процесом насељавања руских емиграната на територију Краљевине СХС, текао је процес и њиховог исељавања са исте²⁶. Овај процес је био много слабијег интензитета, а као главни разлози се узимају тежња да се оде у неке друге, богатије европске земље или евентуално повратак у нову, Совјетску Русију. Велики број људи је поново одлазио у Русију да би се прикључио борби против болшевизма²⁷ али је након

²³ Јовановић, М., *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919-1924*, Београд 1996, стр. 158;

²⁴ Политика, 5.3.1920:

²⁵ Јовановић, М., *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919-1924*, Београд 1996, стр. 210;

²⁶ Јовановић, М., *Руска емиграција на Балкану (1920-1940)*, Београд 2006, стр. 138;

²⁷ Политика, 7.8.1920;

војног слома генерала Дењикина, а посебно нешто касније генерала Врангела, овај процес престао.

Краљевина СХС је неприпремљена дочекала долазак масовне групе емиграната. То је био резултат свеукупног разарања и жртви које је, пре свега Србија, поднела у Првом светском рату, али и због недостатка стране финансијске помоћи. Прихват и бригу о руским емигрантима, преузели су на себе искључиво истакнути појединци или српске хуманитарне и добротворне организације. Тек од лета 1920. године је започето стварање државних институција²⁸ које су преузеле на себе бригу о руским емигрантима. Потребно је напоменути и да је финансирање ових људи, у виду социјалне помоћи, било у надлежности Краљевине СХС, док се емигранти не би запослили²⁹.

Број руских емиграната у Краљевини СХС, касније Југославији, се стално мењао³⁰. Највећи број је достигао 1921. године, када је у земљи боравило око 42.000 људи, док се тај број временом смањивао услед одсељавања, смрти или узимања југословенског држављанства³¹. По неким проценама, пред почетак Другог светског рата, у Краљевини Југославији је живело мање од 30.000 руских емиграната³².

2.3. Састав и структура беломиграције:

Један од главних обележја сукоба, због којих су се большевици дигли на оружје против белих Руса, била је „*класна борба*“. Не треба заборавити да су большевици махом потицали из нижих слојева друштва, а да им је један од главних циљева борбе била социјална једнакост, укидање статуса буржоазије и владавина радничке класе. У овом раду је већ напоменуто да су бели Руси били изразито хетерогена група, која није била састављена искључиво од монархиста, националиста, конзервативаца и других, који по својој идеологији нагињу на десно. Поред њих, ту групу су чинили и умерени социјалисти али и идеолошко необојени људи, који су једноставно сматрали да црвена идеологија са собом доноси деструкцију и деградацију. Њу су чинили и истакнути академици, интелектуалци, лекари, уметници и остала аристократија која се налазила у вишим слојевима руског друштва. Потребно је истаћи да су руски емигранти, који су припадали конзервативно-монархистичкој идеологији, били фаворизовани од стране

²⁸ Елаборат УДБ-е: *Беломиграција у Југославији 1918-1941*, Том I, Београд 2006, стр. 88;

²⁹ Јовановић, М., *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919-1924*, Београд 1996, стр. 246;

³⁰ Исто, стр. 185;

³¹ Елаборат УДБ-е: *Беломиграција у Југославији 1918-1941*, Том I, Београд 2006, стр. 140;

³² Исто, стр. 96;

власти у Краљевини СХС и да су они временом добијали најзначајнију улогу у вођењу беломиграције, све до почетка Другог светског рата³³.

Када је постало јасно да ће се ствари из корена променити у Русији, добар део ових људи се одлучио на напуштање земље у потрази за неким прихватљивијим системом. Чињеница је да се најелитнији део беломиграната одлучио за Западну Европу као ново место пребивалишта, али свакако не треба потцењивати социјалну и интелектуалну структуру људи који су одлучили доћи у Краљевину СХС. Иако не постоје прецизни и потпуни подаци, на основу којих би се могла извући кристално јасна социјална слика беломиграната у Краљевини СХС, њихов бројни допринос и заоставштина нам могу помоћи у томе³⁴.

Најбогатији и најутицајнији беломигранти су се одлучили да егзистенцију обезбеде на западу Европе, због својих веза или утицаја које су остварили на међународном плану још и пре почетка руског грађанског рата. Остали, који нису поседовали ту моћ и богатство, остајали су ближе границама свога дома. У тексту је већ поменуто да је Краљевина СХС прихватила и велики број војних формација, од којих је већина дошла са генералном Врангелом након кримског слома. Велики број ових војника је нешто касније напустио Краљевину СХС и преселио се на запад Европе³⁵, где је њихова служба била плаћенија. За разлику од њих, архијереји и свештенство Руске православне цркве је, готово у целини, остало у Краљевини СХС, касније Краљевини Југославији, све до почетка рата, 1941. године³⁶.

Када је запошљавање у питању, руским емигрантима није било лако доћи до посла³⁷. Не требамо заборавити чињеницу да се Краљевина СХС у раним двадесетим годинама опорављала од страхаота Првог светског рата и да је приоритет тадашњих власти био да се земља поново изгради. Оно што је гарантовало посао и какву-такву зараду, били су физички послови приликом изградње порушених железница, путева, мостова и остале инфраструктуре. Ову прилику су пре свега искористили мањи чиновници и војници са нижим рангом. Официри, академици и остали виши друштвени слојеви, желели су да пронађу неко занимање које се неће превише разликовати од оног

³³ Исто, стр. 352;

³⁴ Елаборат УДБ-е: *Беломиграција у Југославији 1918-1941*, Том I, Београд 2006, стр. 272;

³⁵ Политика, 24.1.1922;

³⁶ Елаборат УДБ-е: *Беломиграција у Југославији 1918-1941*, Том II, приредили др Тома Миленковић и др Момчило Павловић, Београд 2006, стр. 89;

³⁷ Елаборат УДБ-е: *Беломиграција у Југославији 1918-1941*, Том I, Београд 2006, стр. 136;

које су имали у отаџбини. Пошто то најчешће није било могуће, и они су временом прихватили било какво запослење, само да не би гладовали³⁸.

По подацима који нам говоре о степену образовања руских емиграната у Краљевини СХС, највише је било оних са средњим образовањем, док су иза њих ишли људи са високим образовањем, па тек на крају са нижим образовањем и људи без икаквог образовања³⁹. Тај податак довољно говори о томе колики је значај имала руска емиграција у новој држави, која је била разорена ратом и која је у истом изгубила огроман број младе интелигенције. Ипак, Краљевина СХС је највише оскудевала у физичким радницима, занатлијама, трговцима, па и земљорадницима, јер је огроман број њих погинуо у рату, пар година раније. Најлакше су до посла долазили руски научници, инжењери, банкарци, итд., јер су они са собом носили велико знање које је омогућавало да се индустријски и привредни сектор Краљевине СХС обнови и подигне на виши ниво⁴⁰. Такође, владала је велика потреба за лекарима и апотекарима⁴¹, па су и ту руски емигранти са искуством могли да ефикасно дођу до посла. Битно је напоменути да је један део руских емиграната припојен војсци Краљевине СХС⁴² и полицији⁴³, али је реч о незнатном броју људи.

Када је у питању полна структура руских емиграната на територији Краљевине СХС, извори се најчешће слажу да је она била изузетно несразмерна и у корист мушког пола⁴⁴. Наравно, ово је последица тога што су знатан део белоемиграције чиниле војне формације. Ова структура је била у потпуној супротности са оном која се односи на Русију, јер је тамо, због вишегодишњег крвавог грађанског рата, махом страдало мушко становништво⁴⁵. У скупини људи који су се налазили у Краљевини СХС, мушкарци су заузимали 2/3 укупног броја емиграције. Различити извори који говоре о руским емигрантима се у највећем случају слажу и када је у питању старосна структура ових људи. По њима, највећи проценат ових избеглица је отпадао на радно способно становништво, тј. на мушкарце и жене у старосној доби од 20 до 50 година⁴⁶. После њих, највећи број су заузимала деца (до 18 година), која су најчешће била део емигрантских породица.

³⁸ Елаборат УДБ-е: *Белоемиграција у Југославији 1918-1941*, Том I, Београд 2006, стр. 108;

³⁹ Јовановић, М., *Руска емиграција на Балкану (1920-1940)*, Београд 2006, стр. 176;

⁴⁰ Елаборат УДБ-е: *Белоемиграција у Југославији 1918-1941*, Том I, Београд 2006, стр. 138;

⁴¹ Исто, стр. 148;

⁴² Исто, стр. 150;

⁴³ Исто, стр. 142;

⁴⁴ Јовановић, М., *Руска емиграција на Балкану (1920-1940)*, Београд 2006, стр. 166;

⁴⁵ Исто, стр. 167;

⁴⁶ Исто, стр. 163;

Иако Краљевина СХС, а од 1929. године Краљевина Југославија, није имала тај значај и моћ на међународном плану као што су то имале САД, Француска или неке друге велике силе које су такође постале нови дом руским емигрантима, она је била изузетно привлачна руским избеглицама, а велики број њих који је у њу ушао, у њој се и задржао. Југословенски, а пре свега српски народ, због бројних разлога који су већ раније побројани у тексту, са захвалношћу и пажњом је дочекао руске емигранте који су се ту много лакше асимиловали него у било којој другој земљи. Ипак, остаје чињеница да је та асимилације била непотпуна и површна, јер су Руси, па чак и они који су рођени у Краљевини СХС или Југославији, чврсто задржали своје национално обележје.⁴⁷ Огромне супротности и разлике у ставовима, између два народа ће се у потпуности исказати за време Другог светског рата.

2.4. Политичке струје и организације беломиграције:

Изузетна хетерогеност и разноликост која је постојала у социјалној структури руске емиграције, још боље се осликавала у политичким и страначким идеологијама ових људи. По самом доласку из Русије, ова група људи је већ била дубоко подељена и скоро по свему различита, а обједињавала их је само заједничка мржња коју су гајили према болшевицима. Ове разлике су се временом само продубиле и наставиле да се развијају услед нових политичких размоилажења и мрвљења на све већи број различитих политичких ставова и праваца. Томе су ефикасно доприносиле прилике и процеси који су се одвијали у Европи у међуратном периоду⁴⁸.

Дубоке и непомирљиве поделе у руском друштву имају своју историју и сежу чак до седамдесет година пред саму револуцију. Из свега тога, уздигле су се три основне групе које су представљале главно политичко обележје руске државе⁴⁹. Прву групу су сачињавали конзервативци, којима је главни циљ био очување царског апсолутизма и монархизма, јер им је он обезбеђивао привилегован положај у руском друштву и бројне благодети. Овом кругу људи је припадала пре свега, висока аристократија окупљена око двора, али и високо земљопоседничко племство које је имало великих користи од очувања царског апсолутизма. Због тога је разумљиво што је ова група људи била изузетно непријатељски расположена према било којој другој групи, која је за циљ имала промене постојећег стања.

⁴⁷ Јовановић, М., *Руска емиграција на Балкану (1920-1940)*, Београд 2006, стр. 239;

⁴⁸ Овде се пре свега мисли на јачање фашистичке идеологије у читавој Европи али и на бројне унутрашње промене и сукобе који су се дешавали у Совјетском Савезу.

⁴⁹ Елаборат УДБ-е: *Белоемиграција у Југославији 1918-1941*, Том I, Београд 2006, стр. 343;

Другу групу људи су сачињавали сви они који су се обогатили захваљујући индустријској револуцији. Овде је реч о новој руској буржоазији, која је тежила ка томе да добије изједначен положај са претходном групом али и ка стварању услова у држави, који ће јој омогућити да настави са растом и богаћењем. Њу су чинили махом богати трговци, индустријски магнати али и нови грађански слој интелигенције. Као и прва група, и они су подржавали апсолутизам цара и тежили ка томе да замене прву групу у државним положајима и привилегијама.

Трећу групу су чинили револуционари свих праваца, фракција и ставова. Иако су им се методе у многоме разликовале, циљ је био исти, а то је рушење апсолутизма и одбацивање буржоаске и феудалне експлоатације. Као такви, представљали су опасност за прве две групе, јер су тежили променама које би уздрмале руску државу из корена. Догађаји који ће уследити, показале да су аристократија и буржоаски земљопоседници с разлогом страховали и да ће своја уверења морати да понесу са собом у избеглиштво, како не би сносили последице револуције.

Наравно, ове три велике групе нису биле хомогене и карактерисало их је велико шаренило⁵⁰. То ће се најбоље показати како време буде пролазило, јер ће ове три групе почети да се осипају и цепкају на мање делове, које ће се међусобно наћи у непомирљивом непријатељству. Велике политичке борбе које ће постепено узимати све већег маха, одликоваће се и бројним парадоксима, па ће се тако нпр. руска грађанска левица тј. либерали свога времена, који су предводили Фебруарску револуцију и били главни разлог рушења монархије, наћи у истом табору са својим дојучерашњим смртним непријатељима, монархистима и конзервативцима, у борби против најрадикалније левнице, тј. бољшевика⁵¹, након успеха Октобарске револуције. Поражени у рату, а и даље тако дубоко подељени, напустиће територију Русије и кренути ка неком новом уточишту.

Након доласка једног дела руских емиграната у Краљевину СХС, временом су међу њима почеле да се издвајају и јасније дефинишу две велике политичке и идеолошке групе људи⁵². Опет је битно напоменути да ни те две групе нису биле потпуно хомогене али су им била заједничка нека основна обележја, која су их и сврставала у те скупине. На једној страни су се налазили монархисти, а на другој либерално-демократска група, која је одбацивала монархизам као погрешан и

⁵⁰ Јовановић, М., *Руска емиграција на Балкану (1920-1940)*, Београд 2006, стр. 61;

⁵¹ Исто, стр. 60;

⁵² Елаборат УДБ-е: *Белоемиграција у Југославији 1918-1941*, Том I, Београд 2006, стр. 349;

превазиђен. Поред њих, постојала је и трећа група, уједно и најслабија, коју су чинили разни сепаратисти, од Украјинаца, преко козака, све до Кавказаца.

а) Монархисти:

Група људи која је припадала овој идеологији, убрзо се у Краљевини СХС издвојила као највећа и најјача идеолошка групација међу руским емигрантима⁵³. Постојало је неколико разлога таквом исходу. Велики број руских емиграната који је био демократски, тј. антимонархистички настројен, одлучио је да своју емиграцију проведе у државама које су припадале таквом уређењу. Ту се пре свега мисли на државе Западне Европе али и на САД. Баш из истог разлога, Краљевина СХС је била идеална за све руске монархистичке елементе, јер је и она сама била уређена као Русија Романових, којом је апсолутистички владао монарх, у овом случају, краљ Александар. Због тога је Краљевина СХС, касније Југославија, постала центар руских монархистичких елемената у читавој Европи. Та група људи је, са благословом југословенског двора⁵⁴, водила главну реч међу читавом руском емиграцијом у земљи, све до 1941. године.

Још један разлог због чега је ова струја била доминатна међу руском емиграцијом која се населила на Балкан, била је носталгија за „старим добрим временима“⁵⁵. Године крвавог грађанског рата у Русији, али и све недаће које су руске избеглице доживеле док су се докопале неке суседне земље, код њих су изазвале искривљену слику о добу када је Русијом, чврстом песницом, владала династија Романов. Тој искривљеној слици да је тада све било у реду, као и идеализовању тешких времена за све, осим за руску аристократију, допринело је и страдање царске породице. Николај II, захваљујући том злочину, је међу руским монархистичким елементима добио статус мученика и жртве црвеног терора. Погубљење последњих Романова је и код струја које нису носиле монархистичко обележје изазивало негодовање и бес. Овакве околности су монархисти искористили да преузму иницијативу међу емигрантима.

Ипак, у периоду Првог светског рата, углед цара и монархиста је био на изузетно ниском нивоу. Разлози због тога су бројни, а само неки од њих су ти што је руски народ кривио цара за улазак неспремне државе у Велики рат али и велики број „сумњивих“ људи којима се цар окружио на двору и којима је давао широка овлашћења. Чак су и

⁵³ Јовановић, М., *Руска емиграција на Балкану (1920-1940)*, Београд 2006, стр. 62;

⁵⁴ Елаборат УДБ-е: *Белоемиграција у Југославији 1918-1941*, Том I, Београд 2006, стр. 352;

⁵⁵ Исто, стр. 347;

најлојалнији официри, па и сами чланови династије Романов, пружили отворену подршку Фебруарској револуцији и абдикацији цара Николаја II. Монархистички елементи су и у време грађанског рата били слаби а њихов поновни успон је поново започет по одласку из Русије након пораза.

Иако су имали доминатну и водећу улогу у свакодневном животу руске емиграције у Краљевини СХС, касније Југославији, монархисти ни међусобно нису били у потпуности компактна целина⁵⁶. Питање око кога су се највише разилазили било је питање новог цара, тј. наследника престола. Из ове дилеме, проистекле су три главне струје: легитимисти, антилегитимисти и бонапартисти⁵⁷. Прва група, уједно и најслабија, залагала се за великог кнеза, Кирила Владимировича⁵⁸, јер је по реду наслеђа био најближи живи сродник убијеног цара. Остале струје монархиста су његов избор одбациле под изговором да се његов отац, Владимир Александрович, добровољно одрекао права на престо за себе али и за своје потомке. Другу струју су предводили антилегитимисти, који су по својој политичкој снази били и најјачи у емиграцији. За њих је специфично да нису имали јединственог кандидата за руски престо, али су се слагали да би то требао да буде неко из династије Романов. Постојале су и неке индиције да је једна фракција међу њима подржавала и краља Александра Карађорђевића као новог руског императора. Било како било, новог цара је требало и дефинитивно изабрати када се потуку бољшевици у отаџбини. Треба напоменути и то да су највиши јерарси Руске православне цркве подржавали ову струју⁵⁹. Трећу, бројчано али не и политички најјачу групу, сачињавали су бонапартисти. То је струја која је изникла из белогардејског покрета и грађанског рата. Сачињавали су је махом официри и људи од угледа у војсци. Они се нису залагали за новог цара, већ за идеју војне диктатуре у којој би они имали највећег учешћа у власти. Ове групе су се често политички сукобљавале али им ни међусобна сарадња није била страна, када би постојао неки заједнички идеолошко-политички непријатељ.

Монархисти су имали и велики број организација које су имале за циљ да окупљају руски народ у избеглиштву и држе га умреженим под различитим облицима монархизма. Ове организације су врло често међусобно сарађивале али је међу њима такође владало и велико ривалство око првенства међу емиграцијом. Нека од

⁵⁶ Јовановић, М., *Руска емиграција на Балкану (1920-1940)*, Београд 2006, стр. 63;

⁵⁷ Елаборат УДБ-е: *Белоемиграција у Југославији 1918-1941*, Том I, Београд 2006, стр. 350;

⁵⁸ Кирил Владимирович (30.09.1876. – 12.10.1938.), једна од најзначајних личности руске емиграције.

Званично се прогласио за руског цара у изгнанству, 31. августа 1924. године.

⁵⁹ Елаборат УДБ-е: *Белоемиграција у Југославији 1918-1941*, Том I, Београд 2006, стр. 354;

најзначајних организација беломиграције са монархистичким карактером, која су оснивана на територији Краљевине СХС, тј. Краљевине Југославије или негде другде у Европи, са испоставама на Балкану биле су: Савез руске националне омладине⁶⁰, Савез за успостављање отаџбине, Фонд спасења отачества, Руска ослободилачка благајна, Евразијски покрет⁶¹, Младоруски покрет⁶², Народно монархистичко обједињење, Национални раднички савез новог покољења, Торгпром, Централно обједињење, итд. Поред њих, треба споменути и антикомунистичке организације беломиграције као што су: Лига Обера, која је понела име по женевском адвокату Теодору Оберу, као и Покрет руских хришћанских радника⁶³.

Наравно, доласком Хитлера на власт у Немачкој, 1933. године, а већ постојањем једнодеченијске власти Бенита Мусолинија у Италији, фашистичка идеологија је доживљавала велики успон и популарност широм Европе. Ни конзервативно-десничарски кругови беломиграната нису остали имуни на њу, па су због тога и они основали неколико организација и покрета са стриктно фашистичким обележјем. Најзначајнији су свакако били: Руски фашистички покрет⁶⁴, који је у највећој мери предводио бивши Дењиконов официр, Анастасије Вонсјацки, као и Руски национални фронт, Млада Русија али и Руски национални савез учесника великог рата, који је предводио генерал Туркул⁶⁵. Организације овога типа нису имале превеликог значаја у међуратном периоду, али ће се са избијањем Другог светског рата, све оне ставити под команду немачких окупационих снага, с циљем да се заувек обрачунају са својим највећим непријатељима, комунистима.

б) Либерално-демократске струје и грађанска левица:

Ако се за монархисте може рећи да су били нејединствени, та тврдња се тек може применити на ову идеолошку струју⁶⁶. Једини циљ који је окупљао ову групу људи своди се на борбу против царизма. У свим осталим сферама политике, ова групација је била дубоко међусобно подељена и завађена. Када се каже „левица“ руске емиграције, тај термин се користи само у недостатку бољег. Она подразумева грађански слој интелигенције, који је имао велики удео у Фебруарској револуцији и рушењу цара са престола. У суштини, ова група је по идејама била далеко од најрадикалније

⁶⁰ Елаборат УДБ-е: *Белоемиграција у Југославији 1918-1941*, Том I, Београд 2006, стр. 369;

⁶¹ Јовановић, М., *Руска емиграција на Балкану (1920-1940)*, Београд 2006, стр. 70;

⁶² Исто, стр. 76;

⁶³ Елаборат УДБ-е: *Белоемиграција у Југославији 1918-1941*, Том I, Београд 2006, стр. 417;

⁶⁴ Јовановић, М., *Руска емиграција на Балкану (1920-1940)*, Београд 2006, стр. 80;

⁶⁵ Елаборат УДБ-е: *Белоемиграција у Југославији 1918-1941*, Том I, Београд 2006, стр. 409;

⁶⁶ Исто, стр. 424;

левичарске струје у Русији – бољшевика, али су представљали чврсту опозицију царском апсолутизму. Ова струја је неприпремљена дочекала Фебруарску револуцију и после врло кратке и конфузне владавине од свега пар месеци, била је принуђена да власт препусти комунистима. Немајући бољег решења, напустили су Русију заједно са осталим противницима комуниста и упутили се, у највећем броју, ка земљама Западне Европе, одакле су и црпели либералне идеје. У Краљевини СХС, касније Југославији, ова струја је била занемарљива и није оставила неки дубљи траг услед притиска монархиста⁶⁷.

Један од најзначајних политичара либералне струје у емиграцији, био је Павел Миљуков⁶⁸, бивши лидер Кадетске партије. Он се високо котирао у политичким круговима Лондона, Париза и Вашингтона, а био је тесно повезан и са масонеријом али и са бројним јеврејским организацијама. У избеглиштву је основао странку Републиканско-демократског обједињења, која у Београду није имала већи значај. Као што је већ напоменуто, либерално-демократске струје нису имале готово никаквог утицаја на Балкану због јаког деловања монархиста.

в) Сепаратисти:

У многољудној и мултиетничкој држави каква је Русија, сепаратизам појединих народа не би требао да чуди. Он је био посебно изражен у забаченим и неприступачним деловима царства, где централна власт није имала превелику моћ. Тешка и несигурна времена, попут Првог светског рата и грађанског рата у Русији, само су појачавале сепаратистичке делатности појединих народа. Ту се посебно издвајају: Украјинци, Белоруси, кавкаски народи, козаци, кримски и заволошки Татари, итд. Иако су сви ови народи, дуги низ година исказивали тежњу ка већој аутономији (не рачунајући Финце⁶⁹ и Пољаке који су искључиво тражили независност), појавом одређених идеологија и јачањем држава које су биле непријатељски расположене према Совјетском Савезу и тежња ових народа ка радикалнијим сепаратизмом је почела да се повећава.

Када је рат против црвених изгубљен и када су се нашли у избеглиштву, ови народи су се неко време притајили, чекајући да се прилике у Европи промене. Доласком Хитлера на власт и јачањем антибољшевичке пропаганде, ови народи (посебно Украјинци) ставили су се у службу нациста, надајући се да ће након разбијања СССР-а, њима бити гарантована независна и слободна територија. Потребно је истаћи и

⁶⁷ Јовановић, М., *Руска емиграција на Балкану (1920-1940)*, Београд 2006, стр. 66;

⁶⁸ Павел Миљуков (27.01.1859. – 31.03.1943.), оснивач Уставотворно-демократске партије и министар иностраних послова у Привременој влади након Фебруарске револуције;

⁶⁹ Митровић, А., *Време нетрпељивих*, Београд 1998, стр. 257;

податак да ови „сепаратисти“ у Југославији нису имали неку значајнију улогу. Разлог је тај што је нпр. највећи број Украјинаца који је дошао у Краљевину СХС, себе сматрао припадницима руског народа и ни по чему се посебно нису истицали. С друге стране, Краљевина СХС је примила укупно око 7.000 козака али је само мали број њих остао у земљи, док је већина отишла ка Западној Европи у потрази за бољим животним стандардом.

Руски допринос Краљевини СХС и касније Југославији је заиста немерљив. Руски емигранти су науку (велики број академика и научника), архитектуру (грађевине, споменици културе, итд.) и уметност (балет, позоришта...) подигли на један сасвим нови ниво у Краљевини. Ипак, као што је и приказано у читавом уводном поглављу овог рада, живот руских емиграната у Краљевини СХС, касније Југославији, није био нимало лак у међуратном периоду. Тежак живот, сиромаштво, глад, неприхваћеност у друштву, жеља за повратком у отаџбину, унутрашњи сукоби и завађеност, све је ово чинило свакодневицу ових људи. Истина је да је било и оних који су успели да се мало боље снађу и себи, а и својој породици, обезбеде пристојан живот. Овакво стање опште неизвесности али и политичке успаваности руске емиграције, потрајаће до 1941. године, када ће нови, најстрашнији рат у историји човечанства, закуцати на врата Југославије. Тај рат ће за многе појединце бити повод да покажу своју ружну страну, и да под изговором мржње према комунистима, почине велике злочине према својим дојучерашњим комшијама и пријатељима.

У наредним поглављима овог рада, биће речи и о беломиграцији након завршетка Другог светског рата и њиховом животу у послератној Југославији. Њихов положај у идеолошки новој, комунистичкој држави, додатно ће се погоршати са избијањем сукоба на релацији Тито – Стаљин. Овај сукоб ће из корена променити однос две државе⁷⁰, који ће претити да ескалира и у нови рат. У средишту тог конфликта, наћи ће се и руска емиграција, која ће, што оправдано, што и не баш толико, сносити последице нових политичких прилика. Одређен број њих, завршиће по разним затворима и сличним установама, под оптужбом да раде против Југославије, у корист Совјета⁷¹. Укратко, рад ће се бавити животом и деловањем беломиграната у Југославији, од момента њиховог доласка, до тренутка када су престали да постоје као посебна, организована целина.

⁷⁰ Милорадовић, Горан, *Лепота под надзором, Совјетски културни утицај у Југославији 1945 – 1955*, Београд 2012;

⁷¹ Јовановић, Драгољуб, *Медаљони, Књ. 4*, приредили Надежда Јовановић, Горан Бабић и Слободан Гавриловић, Београд: Службени гласник, 2008;

3. Погледи УДБ-е на понашање руске емиграције у Југославији за време Другог светског рата

3.1. О изворима УДБ-е:

Након завршетка Другог светског рата на територији Југославије, дошло је до смене власти у овој држави и сада је, као и у Русији пре тридесетак година, комунистичка идеологија заменила монархизам. Због огромног доприноса руског народа у судбоносним годинама ослобођења Европе од нацизма, однос осталих народа према њима али и њиховим идеолошким ставовима био је изузетно променљив и комплексан. Можда и најбољи пример тога представљају сложени и међусобно испреплетани односи југословенског и руског народа. Разлози оваквог комплексног стања леже у подељености руског народа на територији Југославије за време Другог светског рата, када су се нашли на потпуно супротним и непријатељским странама, али и у променљивим односима који су владали између југословенских и руских комуниста, од завршетка Другог светског рата, 1945. године, па све до Стаљинове смрти, 1953. године.

Нова, комунистичка власт у Југославији, нашла се пред великим задатком након завршетка рата. Пред собом је имала разорену и раскомадану земљу, дубоко подељену унутрашњим сукобима и грађанским ратом, који је беснео током читавог трајања Другог светског рата. Бројни мањински народи, који су током читавог постојања Југославије (пре тога Краљевине СХС), гајили у мањој или већој мери сепаратистичке идеје, могли су да радикализују своје акције, под покровитељством фашистичких и нацистичких окупационих елемената. Због тога, југословенски комунисти су након рата имали задатак да истраже и процесуирају све оне који су представљали претњу југословенској држави и народу у време трајања рата али и након њега.

Један народ је био посебно специфичан и занимљив комунистичким властима. Наравно, реч је била о руском народу, тзв. беломигрантима, који се на територији Југославије нашао по завршетку грађанског рата у Русији. Као такав, он је већ имао значајан стаж боравка у Југославији, јер је већина овог народа провела добар део живота у њој, а многи други су у њој чак били и рођени. Ипак, закључак који се може извући из деловања комунистичких власти у Југославији након завршетка рата, показује нам да су они били у многоме необавештени када је беломиграција у питању. Догађаји као што је сукоб на релацији Тито - Стаљин, 1948. године, натераће

југословенске безбедоносне снаге да пажљивије и конкретније истраже деловање руских емиграната, али и Црвене армије на територији Југославије, за време трајања Другог светског рата.

Извори УДБ-е који говоре о активностима руске емиграције на територији Југославије пре, за време Другог светског рата, али и у првим годинама после рата, дело је затвореника из логора Билећа. Због бројних правописних и књижевних грешака у тексту, као и појединих нетачности, изводи се закључак да су елаборат највероватније писали руски осуђеници од стране југословенских комунистичких власти, по упутствима и наредбама УДБ-е. Због различитих стилова писања, можемо закључити да је више затвореника учествовало у креацији овог дела. На крају документа је назначен и датум када је ово дело завршено – 16. новембар 1953. године. Ако узмемо у обзир политичке и историјске околности у којима је овај документ настао, морамо бити посебно обазриви приликом његове анализе. Због тадашњих изузетно заоштрених односа на југословенско-руској релацији, овај документ се свакако убраја у пристрасне и необјективне изворе. Иако се не може користити за критичку анализу људи и догађаја које описује, помаже нам да боље сагледамо време и односе који су се у то време одвијали. Чињеница је да су тада настајали много пристраснији документи од овог, који су још необјективније говорили о руском народу (пре свега Црвеној армији), али је такође и чињеница да овај документ представља прилично једнодимензионални поглед на руску емиграцију у Југославији. Кроз читав документ се може осетити негативна нит, која се у мањој или већој мери прожима кроз текст који описује време боравка и деловања руских емиграната, давајући јој један негативан карактер и осликавајући је као „*лоше момке*“.

У немогућности коришћења архивске грађе УДБ-е који се налази у Архиву Србије, ради сагледавања и анализе деловања и понашања руске емиграције у Југославији за време трајања Другог светског рата, али и у послератним годинама, биће коришћена књига коју је приредио професор Алексеј Тимофејев, „*Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*“. Поред тога, ови догађаји и односи у послератним годинама, биће пропраћени и у листу „*Политика*“, који је поново кренуо да излази 28. октобра 1944. године у ослобођеном Београду. Он нам може показати како је југословенска јавност гледала на белоемигранте у послератним годинама.

3.2. Основна обележја руских емиграната у Југославији на почетку Другог светског рата у документима УДБ-е:

О основним карактеристикама свакодневног живота руских емиграната у Југославији, у међуратном периоду, већ је дат детаљан приказ у уводу овог дипломског рада. За потребе бољег схватања стања у коме су се нашли руски емигранти на почетку Другог светског рата, потребно је истаћи податак да се њихов број у држави значајније смањио него што је то био случај двадесетих година двадесетог века, па је сада, у првим годинама пете деценије двадесетог века, тај број износио око тридесет хиљада људи⁷². Као што је такође већ било наведено, руска емиграција у Југославији је била изузетно шаренолика и хетерогена група, која се налазила у држави карактеристичној по својој разноликости и мултиетничности. Све те постојеће разлике и одређена неслагања, доживеће врхунац јаза и расцепа с почетком Другог светског рата. Тај догађај ће показати да је Југославија била држава на „*стакленим ногама*“, која није могла ни приближно да пружи значајнији организовани отпор страном окупатору, док ће код руског живља поново пробудити сан о животној жељи, повратку у Русију и тријумфу над „*црвенима*“.

Улазак Југославије у рат, 1941. године, представљао је прекретницу за читаво становништво те државе. Од тог тренутка, постало је јасно да је постојеће стање мира и сигурности трајно изгубљено и да је на помолу ново страдање. То је била прилика да све умртвљене фрустрације и неостварене амбиције избију на површину, рушећи постојећи поредак из корена. У вртлогу тих дешавања, нашла се и руска емиграција. У изворима УДБ-е се јасно наводи да је руска емиграција и пре рата гајила симпатије у одређеној мери према германофилској политици тога времена⁷³. Југославију, државу која им је пружила уточиште за време избеглиштва, већина руских емиграната никада није у потпуности доживљавала као „*своју државу*“. То је донекле и разумљиво јер њихов живот у овој држави није био нимало лак.

Уз то, треба додати и чињеницу да је Немачка под Хитлером кренула у незадржив прогрес тридесетих година, посебно када је ратна индустрија у питању. Диктаторски начин управљања државом, који је Хитлер успешно спроводио над Немачком од доласка на власт, посебно је био допадљив изгнаним Русима који су, у великој већини, били присталице монархистичко-апсолутистичког управљања. Иако не

⁷² Тимофејев, Алексеј, *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, Београд 2018, стр. 16;

⁷³ Исто, стр. 33;

требамо имати сумњу да је и у овом случају, одређени број руских емиграната у Југославији, из различитих разлога, доживљавао нацистичко-фашистичку идеологију као нешто лоше и неприхватљиво⁷⁴, већина монархистичких белоемиграната у Југославији је у нацистима гледала потенцијално решење за све њихове дотадашње проблеме.

Документи УДБ-е недвосмислено говоре о томе да је улазак немачке војске у Југославију био поздрављен и дочекан са „*највећим одушевљењем*“⁷⁵ од стране белоемиграната. Иако је ова констатација прилично пристрасна, не може се сметнути с ума да је долазак нациста заиста представљао отварање бројних могућности када је руска емиграција у Југославији у питању. Белоемигранти су сада могли и на делу да се увере у снагу коју је са собом носио Трећи Рајх. Наравно, с почетком операције „Барбароса“⁷⁶, белоемигранти су осећали да је час повратка у Русију коначно куцнуо и од тог тренутка више није постојао простор за премишљање.

3.3. Политичка организација руских емиграната у Југославији по доласку окупаторских снага у изворима УДБ-е:

а) Србија:

Када је у питању деловање руских емиграната на територији Србије, у оквиру Краљевине Југославије, у изворима УДБ-е је јасно истакнуто да су, већ претходно помињани „*легитимисти*“, имали водећу улогу. Као предводници ове групације, истичу се људи сумњивог звања и прошлости, који су окарактерисани као „*дугогодишњи немачки агенти, који су сарађивали са Гестапом готово одмах од доласка Хитлера на власт*“⁷⁷. Најпознатија лица ове групе били су Михајло Скородумов и Александар Ланин. Као такви, представљали су људе од поверења за окупаторске снаге, па су читав белогардејски покрет у Југославији ставили под своју команду, вршећи реорганизацију белоемиграције у првим недељама окупације. Извори УДБ-е ипак истичу да нису сви белоемигранти са радошћу примили ове људе као своје нове руководиоце, али и да нису пружили неки значајнији отпор, плашећи се репресије и одмазде.

⁷⁴ Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 35;

⁷⁵ Исто, стр. 36;

⁷⁶ Кодни назив за инвазију нацистичке Немачке на Совјетски Савез за време Другог светског рата. Операција је започета 22. јуна, 1941. године;

⁷⁷ Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 38;

У изворима се несумњиво може приметити да је над руском емиграцијом вршена велика пропаганда и притисак да не остану неутрални и пасивни, већ да пруже пуну подршку и помоћ немачким окупаторским снагама. Свако ко би то одбио, био би оптужен да је бољшевик или можда још горе – Јеврејин. То свакако има смисла када узмемо у обзир фанатизам и антагонизам који су нацисти гајили према људима семитског порекла. Доза објективности и емпатије према руским емигрантима у изворима УДБ-е, приметна је када се констатује да је значајан број њих страдао због своје непослушности од стране нациста.

Главни циљ водећих кругова белоемиграције био је да се ставе под команду нациста и заједно са њима нападну Совјетски Савез и црвене Русе. Развој догађаја који је уследио, показао је да Немци нису имали превише поверења у белоемигранте, што је био резултат генералног антисловенског расположења нациста⁷⁸ али и њихове вере у сопствену војну супериорност. Документи УДБ-е сведоче о томе да је некорелација са политиком немачких окупатора убрзо коштала положаја Скородумова и Ланина, а да је улогу предводника руске емиграције преузео генерал Владимир Крејтер, који је у безбедоносним изворима врло негативно приказан. Без неких конкретних доказа, извори наводе да је он одавно био немачки агент а да је са стварањем „Руског бироа“, додатно ставио руску емиграцију под гвоздену песницу. Документа УДБ-е такође садрже и сведочење извесног Ханса Хелма⁷⁹, бившег немачког полицијског делегата у Београду, о деловању руских емиграната за време Другог светског рата. Ипак, аутори ових докумената се у многоме не слажу са његовим изјавама, посебно када је у питању рад руске емиграције у служби немачке шпијунаже. На овом месту поново у први план избија пристрасност и непоузданост ових извора када је реч о деловању руских емиграната.

б) Остали делови окупиране Југославије:

Када је реч о остатку окупиране Југославије (Хрватска, Словенија, Македонија, Црна Гора и Војводина), извори државне безбедности нам говоре да је тамо сарадња руских емиграната (и украјинских сепаратиста) са окупационим режимима била чак и јача него што је то био случај у Србији. Поново, прилично пристрасно и субјективно, већина руских емиграната са тих простора се сврстава у групу колаборациониста и злочинаца док се тек малом броју њих даје статус дисидената и бораца за слободу.

⁷⁸ Хитлер је у свом политичком манифесту „Mein Kampf“, словенске народе сврстао у грађане другог реда. Једино су људи семитског порекла били хијерархијски ниже позиционирани;

⁷⁹ Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 44;

Нема сумње у то да је на овим територијама постојао огроман притисак на припаднике руске мањине и да је значајан број њих, што из идеала, што принудно, приступио служби окупатора. Ипак, не треба сметнути с ума да су ти људи били православне вероисповести и словенског порекла и да као такви, нису уливали поверење окупаторским снагама.

3.4. Војна организација руских емиграната на територији Југославије за време окупације у изворима УДБ-е:

Не постоји сумња да је главни циљ милитантних припадника руске емиграције у Југославији био формирање оружаних јединица, које би се прикључиле немачком Вермахту у походу на Совјетски Савез. То је био недосањани сан белоемиграната од тренутка како су напустили Русију и започели своје изгнанство. Ипак, време ће показати да ове руске војне формације нису играле готово никакву значајнију улогу на великим европским бојиштима већ је њихова функција остала од другоразредног значаја. И поред тога, ове формације ће остати изузетно негативно упамћене код локалног становништва јер су, небројани број пута, чинили чак и веће злочине од нациста или извршавали „*најпрљавије послове*“ по њиховој наредби. Војна организација белоемиграната је обимно обрађена у документима УДБ-е али и у овом случају недостаје објективности и веродостојности бројних података. Руски емигранти који су припадали овим формацијама, у изворима УДБ-е су приказани у потпуно негативном светлу, без неке дубље анализе или давања потенцијалних разлога.

а) Руски заштитни корпус (РОК):

Ова војна формација је и најопширније обрађена у безбедоносним документима. Као организаторе ове формације, извори УДБ-е наводе већ поменуте, Скородумова и Ланина. Овај корпус се формирао као потреба за активнијим учешћем руских емиграната у процесу окупације, с циљем да се убрзо прикључи ратним дејствима на Источном фронту. На челу корпуса се од формирања налазио Скородумов, а званични назив ове формације на немачком је био „Russische Werke Schutzkor⁸⁰“, док је на руском гласио „Русский охранный корпус“ – РОК. Занимљиво је да у изворима није назначен тачан датум када је овај корпус формиран али се из анализе може извући закључак да је то урађено свега пар месеци по доласку окупаторских снага у Југославију тј. октобра 1941. године.

⁸⁰ Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 63;

Скородумов, који је у документима УДБ-е приказан као „*неуравнотежен и хистеричан тип*”⁸¹, није успео да се дуго одржи на позицији главног заповедника, а његову улогу је добио генерал Борис Штејфон, који је у документима осликан са много већим поштовањем аутора („...он је био један способан организатор и квалификован официр, који је и приступио реорганизацији корпуса на једној солидној бази”⁸²). Када је у питању састав корпуса, извори су мало објективнији па наводе да је у њему било и много људи који су под претњом и уценама били принуђени да се пријаве, што је свакако и било чињенично стање. Такође, немамо разлога да сумњамо у тврдње безбедоносних извора да је овај корпус био директно потчињен немачком Вермахту. У прилог томе иду и визуелни извори у виду фотографија, на којима су припадници ових формација приказани у немачким униформама⁸³.

Командни састав корпуса је уверљиво описан у документима УДБ-е, а такође се наводи и податак да је до 1944. године, у оквиру овог корпуса формирано пет пукова, са укупним бројем од око 12.000 људи⁸⁴. Немамо разлога да сумњамо ни у тврдње ових извора када је у питању његова употреба од стране немачких окупатора за време Другог светског рата. Главни задатак корпуса је био обезбеђивање индустријских објеката и комуникација на територији окупиране Србије од значаја за Немце, а са развојем ситуације и бројним поразима немачких трупа на Источном фронту у другој етапи рата, задатак корпуса је постао и веће укључивање у сукоб са све активнијим НОП-ом⁸⁵. У изворима је дат и врло концизан опис последњих дана постојања овог покрета где се се наводи да су били разбијени од стране Црвене армије, приликом њеног уласка на територију Југославије а да су се остаци корпуса повукли у Аустрију, где је престало њихово организовано деловање.

Постојање и дејства Руског заштитног корпуса нису приказана у толико негативном светлу у изворима УДБ-е, као што је то био случај са осталим војним формацијама руских емиграната, о којима ће бити речи у даљем тексту. Деловање овог корпуса током рата је описано с поприлично потцењивачким тоном јер се наводи да је

⁸¹ Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 61;

⁸² Исто, стр. 64;

⁸³ Littlejohn, David, *Foreign Legions of the Third Reich, Vol. 3: Albania, Czechoslovakia, Greece, Hungary and Yugoslavia*, San Jose California 1985, стр. 257;

⁸⁴ Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 65;

⁸⁵ Народноослободилачки покрет Југославије;

„борбена способност била испод просечног нивоа једне регуларне трупе⁸⁶“. Такође, у изворима је наведено да је у Аустрији, један део припадника корпуса прикључен Руској ослободилачкој армији⁸⁷, под командом генерала Власова⁸⁸. Ова војна организација је такође описана у документима УДБ-е⁸⁹, али о њој неће бити детаљније анализе јер се рад фокусира на деловање руских емиграната на територији Југославије.

б) Белогардејске војне формације на територији НДХ:

Документи УДБ-е сведоче и о неколицини руских војних формација које су деловале на територији тадашње сателитске државе, Независне Државе Хрватске. За разлику од милитантних белогардејских трупа које су деловале на територији окупиране Србије, формације које су учествовале у војним операцијама на овом подручју, веома су негативно приказане у документима Државне безбедности. Оптужбе за силовања, убијања, пљачкања и друге злочине против цивила и припадника НОП-а, доминирају у описима њихових делатности а мржња и гађење према њима су прилично осетљиви, готово у свакој реченици текста. Такође, присна сарадња ових трупа са припадницима усташког покрета је стављена у први план а чак се у пар случајева наводи како су руски емигранти и улазили у усташки и домобрански покрет⁹⁰.

Прва оваква формација која се описује у документима УДБ-е је I козачка дивизија. У документима се наводи да је ова дивизија била упућена на територију НДХ средином 1943. године као испомоћ Павелићу⁹¹ у борби против партизанских одреда. Такође се наводи да су дивизију махом чинили козаци добровољци а да су њом командовали Немци, родом из прибалтичких земаља. Поред детаљног набрајања подручја на којима је ова дивизија дејствовала, документи такође садрже и цитат извештаја Земаљске комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача на територији Хрватске⁹². Поред овог извештаја, безбедоносни документи се позивају и на

⁸⁶ Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 71;

⁸⁷ *Русская освободительная армия – РОА*;

⁸⁸ Андреј Власов (14.09.1901. – 01.08.1946.), совјетски официр који је након заробљавања од стране немачке војске променио страну и постао колаборациониста. Остао је упамћен као вођа војне формације РОА, која је била састављена од совјетских ратних заробљеника и емиграната. Под оптужбом за издају, погубљен је од стране совјетских власти.

⁸⁹ Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 72;

⁹⁰ Исто, стр. 93;

⁹¹ Анте Павелић (14.07.1889. – 28.12.1959.), оснивач и вођа усташког покрета. Током њеног постојања, налазио се на челу НДХ са титулом поглавника;

⁹² Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 84;

исказ извесног доктора Петра Бакријанца, о зверствима ове дивизије над цивилима⁹³. Иако постоји реална могућност да су злочини ових људи заиста велики у мери због којих се оптужују, пристрасност и субјективност у документима је очигледна и нескривена.

Документи УДБ-е самоуверено и одлучно тврде да је постојала присна сарадња ове дивизије са усташким покретом Анта Павелића, па чак и да су од њега одликовани бројним медаљама за своја недела и злочине. Није пропуштена прилика ни да се помене сарадња ових колаборациониста са четничким покретом Драже Михаиловића⁹⁴, као и са Српским добровољачким корпусом (СДК), Димитрија Љотића⁹⁵, с том разликом што се у овом случају не позивају на изворе већ на „извесне податке⁹⁶“, па је пропаганда очигледна. Поред ове дивизије, документи УДБ-е једнако негативно говоре и о „Украјинској бојни⁹⁷“, која је такође деловала на простору Хрватске. Овде је реч о украјинским сепаратистима који су деловали на простору НДХ са циљем да по окончању рата у њихову корист, оснују аутономну област Украјине, под немачким протекторатом.

в) Руске полицијске јединице и руски корпус на територији Војводине:

Безбедоносни документи сведоче и о руским емигрантима који су улазили у привилеговане немачке полицијске јединице. Један од идејних твораца ових јединица био је Михајло Семјонов, кога безбедоносни документи карактеришу као „*хохитаплера великог стила*⁹⁸“. Због оваквог сликовитог описа, није потребно ни анализирати да ли су документи у овом случају пристрасни или не. Немци су на окупираним подручјима оснивали одреде помоћне полиције (Hilfspolizei), а слична ситуација је била и на југословенској територији. Ове јединице су биле познате по скраћеном називу – Хипо, а у документима се наводи да су коришћене за хапшења дисидената али и за употребу на Источном фронту, најчешће због познавања руског језика.

⁹³ Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 84;

⁹⁴ Драгољуб Дража Михаиловић (26.04.1893. – 17.07.1946.), армијски генерал и начених Врховне команде Југословенске војске у Отаџбини;

⁹⁵ Димитрије Љотић (12.08.1891. – 23.04.1945.), адвокат и политичар, минитар правде у Влади Краљевине Југославије. Оснивач покрета ЗБОР и вођа СДК, антисемита и колаборациониста;

⁹⁶ Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 85;

⁹⁷ Исто, стр. 91;

⁹⁸ Исто, стр. 87;

Прилично оскудно и штуро, документи УДБ-е говоре и о руским војним формацијама на територији Војводине. По сопственом признању, аутори ових докумената не поседују неке опширније податке о овим формацијама па су оне и најсиромашније описане. У овом конкретном тексту, доминира име извесног царског официра, Дунајев Тихона, који је био један од главних заговореника организовања руских емиграната на територији Војводине и Мађарске у војне формације. Све изречено у тексту везано за руске војне формације у Војводини, темељи се на шпекулацијама и нема опипљиве доказе. Субјективност и пристрасност код аутора докумената поново долази у први план када се у више наврата Југославија означава као „*наша земља*“⁹⁹ а Народноослободилачки покрет као „*наша војска*“.

3.5. Однос руске емиграције са колаборационистичким покретима на територији Југославије у документима УДБ-е:

Без неких даљих разматрања и анализа, у документима УДБ-е, одмах се на почетку поглавља који говори о овој теми доноси закључак да је однос белоемиграната према колаборационистичким покретима био исти као и према окупатору („*Наиме, огромна већина руских емиграната посматрала је све, што је било у вези са окупатором као нешто што се не сме само критиковати, већ да се без даљег мора примити и помагати*“¹⁰⁰). Сви покрети, које аутор сматра за „*проокупаторске*“, стављени су у исти кош, без неке додатне анализе или било каквог објашњења. То је разумљиво, ако се има у виду да је једино НОП, у очима аутора ових докумената, фаворизован и глорификован као покрет који се бори за слободу и правду. У све остале, непријатељске покрете, аутор убраја: четнички покрет Драже Михаиловића, „*љотићевце*“, „*недићевце*“ (Србија), усташки покрет (НДХ), као и клерикално-белогардејски покрет у Словенији.

У приказивању односа белоемиграната са овим покретима који су наступали на територији окупиране Србије, стиче се утисак да је аутор докумената био најблажи у оптужбама када је четнички покрет Драже Михаиловића у питању. Иако се сарадња са немачким окупатором не доводи у питање, ипак се напомиње да се овај покрет ослањао и на англо-америчку страну, па је као такав, стекао репутацију неког ко често мења сараднике. Поред тога, документа се позивају на неке, нама непознате изворе, да се

⁹⁹ Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 90;

¹⁰⁰ Исто, стр. 103;

одређени број белоемиграната добровољно прикуључио Равногорском покрету али о томе, по сопственом признању аутора, не постоји већи број података.

Документа УДБ-е постају радикалнија и оштрија у оптужбама када се говори о односу белоемиграната и љотићеваца, као и према недићевцима¹⁰¹. Документа као главни разлог овако присне сарадње наводе заједничке симпатије, које су све три групације гајиле према немачком окупатору и фашистичкој идеологији. Извори такође одважно наводе и да је „међу белоемигрантима владало готово неподељено мишљење да је Љотић највећи пријатељ белоемигрантске идеологије¹⁰²“. Свакако да Димитрије Љотић никада није крио своје симпатије према фашистичкој идеологији, као и према руском народу али свакако не постоје неки опипљивији и чвршћи докази који би одржали ову тврдњу као тачну. С друге стране, однос белоемиграната према Милану Недићу је имао своје успоне и падове, ако је веровати безбедоносним документима, посебно од када је Милан Недић донео наредбу о отпуштању свих Руса из државне службе, без обзира на држављанску припадност.

Када је реч о односу белоемиграната и усташког покрета, документа УДБ-е су изричита у томе да је он био приснији и срдачнији него што је то био случај на територији Србије. Иако се у изворима наводи да белоемигранти нису дочекани са поштовањем и пријатељским намерама по доласку на територију Хрватске, од стране ХСС¹⁰³-а и Стјепана Радића¹⁰⁴, промена режима и формирање НДХ је ствари значајно променило на боље по руске емигранте. Документа УДБ-е су у приличној мери контрадикторна када је у питању однос белоемиграната према НДХ у ранијој фази рата, јер се у једном тренутку наводи како су они формирање нове државе дочекали мирно и спокојно, а већ у следећем како је велики број њих страдао заједно са српским живљем, најчешће због православне вероисповести.

У документима УДБ-е је већ раније наведено да је велики број руске емиграције у НДХ приступио домобранском покрету а да је њихов статус и положај током рата постао много бољи него што је то био случај са белоемигрантима у Србији („...положај

¹⁰¹ Милан Недић (02.09.1877. – 04.02.1946.), српски и југословенски генерал, политичар и председник „Владе народног спаса“. Налазио се на челу власти окупирани Србије, за време Другог светског рата;

¹⁰² Тимофејевић, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 105;

¹⁰³ Хрватска сељачка странка, основана 1904. године под именом Хрватска пучка сељачка странка. Остала је упамћена као најистакнутија хрватска парламентарна политичка странка, позната по својим десничарским и конзервативним уверењима;

¹⁰⁴ Стјепан Радић (11.06.1871. – 08.08.1928.), хрватски политичар и оснивач ХСС-а. Познат по својим националистичким ставовима и противљењу уједињења и југословенства у глобалу. Смртно рањен у Народној скупштини од стране радикалног посланика, Пунише Рачића;

белоемиграната у НДХ у каснијем периоду времена био је много бољи него ли у Србији, где су они били отпуштени из службе и натерани да траже материјалну егзистенцију: било у редовима шуцкора, било на раду у Немачкој¹⁰⁵). Као још један доказ присних односа између усташких власти и белоемиграната, документи УДБ-е износе и формирање „Хрватске православне цркве¹⁰⁶“, јуна 1942. године, на територији НДХ. Ни о овој организацији, аутори текста немају лепих речи, наводећи да је у питању колаборационистичка организација које је целокупно своје деловање ставила под службу окупатора и злочиначких власти у Хрватској. На удару тешких речи се посебно нашао руски митрополит Гермоген, који је оптужен за најтежи облик издаје.

Као и у већини текста, и ово поглавље безбедоносних докумената озбиљно оскудева у конкретним доказима и фактичким чињеницама. Односи су поприлично релативизовани и упрошћени без неких дубљих изучавања. Свакако да не може постојати знак питања поред бројних догађаја и личности, посебно оних који се односе на злогласну државу НДХ, али ова документа у више наврата одишу великом дозом субјективности, чиме се смањује њихова вредност у смислу поузданости извора.

3.6. Белоемигранти у обавештајној служби окупатора у документима УДБ-е:

У овом поглављу, документи УДБ-е прилично обимно и сликовито говоре о великом броју руских емиграната, који су од безбедоносних снага означени као обавештајци у служби окупаторских режима. Иако су за одређени број „обавештајца“ оптужбе поприлично јасно и конкретно дефинисане а докази наизглед чврсти, за друге су те оптужбе неутемељене и очигледно пристрасно изречене. Ово поглавље је можда и најочигледнији пример субјективности и непоузданости безбедоносних извора. Већина руских емиграната, посебно по великим градским центрима, приказана је као гомила шпијуна, која вреба на улицама и по кафанама, надајући се да сакупи неке корисне информације које би проследили надређенима по окупаторским обавештајним службама. Нема сумње да су одређени појединци свакако имали и оваква задужења али погрешно је само због њих генерализовати читаве масе људи.

Каријерна амбиција, жеља за лагоднијим животом, мржња према комунистима и/или Јеврејима, припадност фашистичкој идеологији, само су неки од разлога по елаборату УДБ-е, због којих су белоемигранти приступали окупаторским обавештајним

¹⁰⁵ Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 107;

¹⁰⁶ Исто, стр. 109;

службама. Њихово активније учешће у њима је видљивије након доласка Хитлера на власт у Немачкој, 1933. године, а главни разлог због којег су нацисти пружили шансу белоемигрантима, био је тај што су добро познавали народ у државама у којима су живели и као такви су могли да буду њихова продужена рука, тј. „*окупатори другог реда*“.

Иако је од кратких биографија, чак осамдесетдвоје белоемиграната описаних у документима, већина оптужена за рад у немачкој обавештајној служби, један део њих је наводно радио и за друге окупаторске обавештајне службе, пре свега Италијане, Мађаре, Хрвате, па и Бугаре. Наравно, извори се и у овом поглављу наизглед ограђују од генерализације, наводећи да су постојали и они белоемигранти који су били неутрални према овим страним службама или су чак и страдали од њих. Па ипак, стиче се утисак да ни сам аутор у то претерано не верује. Кандидатуру да буду оптужени за рад у страниј обавештајној служби, добили су и они који су евентуално имали неког у породици, ко се бавио том нечасном радњом или је кренуо са Немцима, након њиховог повлачења из Југославије. Ипак, и безбедоносни извори признају да о овим активностима и дешавањима не постоје бројнији подаци и да они још увек нису у „*довољној мери расветљени*“¹⁰⁷.

3.7. „Савез совјетских патриота“:

Последње поглавље које говори о руским емигрантима на територији ратне Југославије у елаборату УДБ-е, носи управо овај наслов. По ауторовим речима, у циљу „*објективности и давања што потпуније представе о разним расположењима и акцијама у оквиру руске избегличке масе у Југославији*“¹⁰⁸, ово поглавље елабората говори о оним руским емигрантима који нису желели да учествују у фашистичким коалицијама и квислиншким¹⁰⁹ групацијама, већ су се окренули просовјетској струји, нарочито када је немачка војска почела да ређа поразе на Источном фронту а Црвена армија почела са офанзивнијим деловањем.

На свега пар страна, обрађена је читава историја настанка и деловања овог покрета који, по документима УДБ-е, није играо неку значајнију улогу у борби против окупатора. У самом елаборату је направљена паралела о томе како су чланови овог

¹⁰⁷ Тимофејејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 137;

¹⁰⁸ Исто, стр. 138;

¹⁰⁹ Термин који означава симбол за издају и колаборацију са непријатељем. Име је добио по Видкуну Квислингу, норвешком политичару и нацистичком колаборационисти.

покрета сами себе представљали, па све до тога како су комунистичке власти гледале на њихово деловање за време Другог светског рата. У изворима се наводи да су овом покрету припадали махом омладинци, који су одрастали и били васпитавани у једном потпуно другом систему и окружењу за разлику од својих очева. Наводи се да су, у највећем броју случајева, припадници овог покрета били и рођени у Југославији, па нису имали толико јаку руску националу припадност. Међу њима је наводно било и оних правих родољуба и патриота, који можда и нису претерано симпатисали комунистичку идеологију али су сматрали Совјетски Савез својом државом.

Извори УДБ-е наводе да било какви левичарски или демократски ставови нису били добродошли на територији Југославије у међуратном периоду, због јаке монархистичке идеологије која је владала и код југословенског, а посебно код руског народа. То је свакако било тачно а документи такође наводе и да је тек са формирањем представништва Земгора из Прага, у Београду, левичарска идеологија могла да крене са благим развојем. И поред тога, југословенске власти су активно радиле на хапшењу и процесуирању свих оних који су представљали опасност по државу.

Разлог због кога је овај покрет био исувише пасиван и неактиван у годинама рата, по безбедоносним документима, био је тај што се велика већина беломиграната определила за службу у корист окупатора. Иако су се припадници овог покрета често позивали на активно помагање НОП-у, па чак у неким случајевима, и прикључивање њему, аутори овог елабората се не слажу с тим, наводећи да је њихов допринос антифашистичкој борби био минималан. Овај покрет је, по документима УДБ-е, имао свега 58 чланова, од којих су се тек 23 члана прикључила НОП-у¹¹⁰.

Оно што се посебно ставља на терет припадницима овог покрета од стране аутора текста, јесте оданост коју су исказивали према Совјетском Савезу и Јосифу Стаљину, на уштрб НОП-а и маршала Тита¹¹¹. Они су се наиме у потпуности одазвали заповести Јосифа Стаљина, упућеној 1. маја 1943. године, да се сви совјетски грађани ван територије Совјетског Савеза организују и у што већој мери отежају функционисање непријатељске војске, деловањем из позадине¹¹². Проблем са југословенским властима је настао када се рат већ завршио, а овај покрет наставио да

¹¹⁰ Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 144;

¹¹¹ Јосип Броз – Тито (07.05.1892. – 04.05.1980.), југословенски комунистички револуционар и државник. Обављао велики број функција током своје дуге владавине. Прославио се као комадант југословенских партизана и као један од предводника Покрета несврстаних. Један од најпознатијих светских државника друге половине 20. века;

¹¹² Исто, стр. 142;

пружа пуну подршку совјетским властима. Због тога су, за кратко време, од сабораца и идеолошки блиских сарадника, постали непријатељи и „петоколонаши”¹¹³. Главни разлог оваквог развоја догађаја је због захлађења односа између југословенских и совјетских комуниста. О детаљнијим односима који су владали између југословенских комунистичких власти и белоемиграната након завршетка рата, биће више речи у следећем поглављу.

Елаборат УДБ-е је и у овом поглављу прилично пристрасан и субјективан, не дајући читаоцу да сам извуче неки сопствени закључак већ је све упрошћено и дато „*на тацни*“. За разлику од других поглавља, у овом су дата нека додатна објашњења и догађаји, па се стиче утисак да су аутори били много боље обавештени о овом покрету него о другима, које су претходно помињали. Ипак, једнодимензиално посматрање ни овде није избегнуто, а оно се наставља и у следећем поглављу, када буде било речи о односу југословенских комунистичких власти према белоемигрантима у послератним годинама.

¹¹³ Организована група људи која делује у тајности са непријатељским намерама према другој групи људи, најчешће већинској. Овај термин се често користи за мањинске народе у некој држави.

4. Погледи УДБ-е на понашање руске емиграције у Југославији у периоду од 1945. до 1953. године

4.1. Стање у Југославији након завршетка Другог светског рата:

У претходном поглављу смо имали прилику да сазнамо какав је био однос извора југословенске безбедоносне службе према руским емигрантима у годинама Другог светског рата. Потпуно негативан став, са тек по неким фрагментом емпатије, доминирао је кроз читав елаборат УДБ-е, који је описивао деловање белоемиграната на територији окупиране Југославије у време рата. Нескривени антагонизам, са јаким оптужбама и нападима на читаву белоемигрантску скупину, провлачи се од првих страна до закључка у елаборату, који су писали затвореници логара Билећа, највероватније под директним патронатом безбедоносних службеника Југославије.

С ове дистанце, можемо са сигурношћу констатовати да је период Другог светског рата представљао најмрачније и најтеже време у целокупној историји читаве Европе. Ниједан други рат није однео толико људских живота, посебно цивила, а опет, с друге стране, није донео толико патње и разарања. Простор Југославије је такође претрпео све страхоте које је са собом донео нацистички пробој. На овом простору, поред фашистичко-нацистичких страних окупатора, постојао је и велики број домаћих сепаратиста, који су и пре рата пропагирани своју мржњу и гађење према југословенској држави. Ту треба додати и већ раније помињане колаборационисте и нацистичке слуге, који су свакако постојали и чије деловање је било и те како уочљиво.

У вртлогу рата, који је са собом наметао природну потребу да се одабере страна, нашла се и беломиграција, која је већ дужи низ година гајила жељу да се промени тренутно стање и да се поново отвори могућност повратка у руску отаџбину. У овом раду је већ анализирано како су југословенске комунистичке власти гледале на деловање ових људи за време рата. Са сигурношћу је описано у безбедоносним документима да се већина белоемигранта одлучила на отворену сарадњу са окупатором, с том разликом, што је добар део њих то радио из убеђења и идеала, док је други, мањи део, био присилно натеран на то. Нема сумње да је огроман део оптужби које су безбедоносне снаге изнеле против истакнутих личности беломиграције, због чврстих доказа и детаљних описа њиховог деловања, био заправо и тачан али не можемо а да не помислимо да су ове оптужбе превише субјетивно и пристрасно направљене.

Такође, нема сумње и у то да је главни циљ белоемиграната, који су се већ одлучили да узму активно учешће у нацистичкој служби, био да пружи пуну помоћ немачкој војсци у крвавим борбама на Источном фронту. Међутим, та жеља им се није испунила, а једина функција коју су те белоемигрантске формације имале на простору окупиране Југославије, био је да чувају објекте и инфраструктуру која је била од одређеног значаја за нацисте. Једини сукоб који су белоемигранти имали са најомраженијим непријатељем – Црвеном армијом, био је када су црвени већ продрли на територију Југославије и када је рат за нацисте већ био изгубљен¹¹⁴.

Иако је рат био завршен, белоемиграција се нашла пред новим искушењима. Наспрам себе је сада имала нову, комунистичку власт, која је активно радила на одмаздама према свима који су јој се замерили за време рата. Ствари ће се још и додатно закомпликовати 1948. године, када дође до отвореног размоилажења између совјетских и југословенских комуниста. Од тог тренутка, можда ће наступити и најтежи период живота руских емиграната на територији Југославије.

4.2. Основна обележја руске емиграције у Југославији након завршетка рата у документима УДБ-е:

По елаборату УДБ-е, преломни тренутак када се значајан део белоемиграције у Југославији одлучио да промени страну и пружи већу подршку Совјетима, догодио се у другој етапи рата, када је Стаљин позвао све Русе у емиграцији на окупљање и пружање отпора нацизму. Овај догађај је доживео своју ревизију у очима југословенских комуниста 1948. године јер су Совјети, од савезника, постали потенцијална опасност за југословенску државу. Овај догађај се више није описивао као патриотски чин совјетског народа који је решио да се уједини и победи туђина, већ као зачетак „совјетског империјализма“, који је означавао тежњу Стаљина и осталог совјетског руководства ка светској превласти¹¹⁵. На тај начин, белоемигранти у Југославији су се поново нашли „између две ватре“, само што су се сада комунисти налазили на крајевима обе.

¹¹⁴ За детаљније о томе, погледати књигу професора Алексеја Тимофејева, „Руси и Други светски рат у Југославији, Утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941-1945.“;

¹¹⁵ Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 151;

Како је рат одмицао, немачка победа је имала све мање изгледа. Ово је био резултат пре свега што немачки „*blitzkrieg*“¹¹⁶ није успео на Источном фронту и што је руска зима и надљудска истрајност Црвене армије односила све више немачких жртава. У таквим новонасталим условима, природно је било да сви нацистички колаборационисти, који су имали простор за маневрисање, промене страну и потраже заштиту и подршку код неке стране која је добијала рат. Нема сумње да су се пред тим избором нашли и сви колаборационисти у Југославији, који нису превише „*окрвавили руке*“.

Новонастала ситуација, у елаборату УДБ-е, описана је као идеална прилика за све белоемигранте, не само у Југославији, него у читавој Европи, да под паролом „*пробуђеног родољубља*“ и „*совјетског патриотизма*“, ставе своје деловање под Стаљинову команду. Безбедоносни извори наводе и то да су се промене дешавале постепено, у више етапа а да је Совјетски Савез својим поступцима тежио да привуче руске емигранте и да их додатно одобровољи. Овде се пре свега мисли на увођење нових војних одликовања и еполета које су неодољиво подсећале на монархистичку Русију, затим отопљавање односа према цркви као и давања новог назива тренутном рату против нациста – „*Други отаџбински рат*“, који је следио после Првог, вођеног против Наполеона и француске војске¹¹⁷.

Овакво понашање совјетских власти, у изворима УДБ-е, виђено је као деградација и удаљавање од основних начела марксистичког учења. Ова својеврсна „*метаморфоза*“, представљала је идеалну прилику за белоемигранте да се приближе све изгледнијим победницима у рату. Безбедоносни извори наводе и то да је велики део белоемиграната мирно и спокојно дочекао улазак Црвене армије у Југославију и да се чак ставио под њихову заштиту од одмазде НОП-а. Извори такође наводе да је ипак један део белоемиграната, који је током рата превише био компромитован да би мењао страну али и због истрајности у фашистичкој идеологији, или пружио отпор Црвеној армији и доживео масакр, или се повукао са нацистима¹¹⁸.

Оваква дескрипција у документима УДБ-е, имала је за циљ да совјетске власти након рата прикаже као „*морално дегенерисану*“ групу људи, која је скренула са курса

¹¹⁶ У преводу са немачког „*муњевити рат*“. Популаран назив за војну доктрину која означава незадржив напад пешадије уз подршку мобилног тешког наоружања. Војна тактика која се темељи на брзини и изненађењу непријатељске војске. Начин ратовања је уведен након Великог рата, како би се избегла рововска борба.

¹¹⁷ Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 151;

¹¹⁸ Исто, стр. 152;

истинског комунизма и која је пружила шансу искупљења људима који су за време рата починили тешке злочине против југословенског народа и државе. Све ово је био директан резултат раскола између Тита с једне, и Стаљина са друге стране, који је кулминирао 1948. године, резултујући избацавањем Југославије из Информбироа¹¹⁹. Захлађени односи између две државе, који су претили да ескалирају у нови оружани сукоб, трајали су до Стаљинове смрти, 1953. године.

4.3. Раскол на релацији Тито – Стаљин:

Након победе у рату, што против страних окупатора, што против домаћих идеолошких неистомишљеника и супарника, комунисти су преузели власт у Југославији. Као предводник југословенских партизана у крвавом рату, истакао се маршал Јосип Броз, познатији под надимком „*Tito*“. Ова победа, уз подршку осталих државника светских сила, донела му је огромну славу и статус недодирљивог вође. У том периоду, најважнија ствар за савезнике, било које идеолошке позадине, била је да се Европа ослободи од нацистичко-фашистичке опасности. Све њихове међусобне разлике су стављене по страни. Међутим, након завршетка Другог светског рата, постало је јасно да се тренутно мирнодопско стање неће дуго задржати и да је на видику нови сукоб, овога пута између Истока и Запада.

Након велике офанзиве на Источном фронту (Балтичка стратешка офанзива), 1944. године, трупе Црвене армије су успеле да истисну нацистичку војску са простора балтичких држава и да поново успоставе своју власт над њима. Од тог тренутка, Стаљин је на простору источне Европе имао апсолутну власт. Због учешћа и великог доприноса у ослобађању простора Балкана и Југославије, Стаљин је планирао да и овај простор стави под своју апсолутистичку власт. Међутим, због раније помињаног утицаја и угледа у народу, али и код других страних сила, Тито је желео да Југославија остане независна и слободна, а не да се немачка окупација замени совјетском. Ипак, све то је тренутно било стављено по страни због несугласица које је Тито имао са Западом око припајања Истре, Задра и Ријеке, као и тежњом да Југославија припоји Трст, на који је право полагала Италија.

Први пут када је дошло до озбиљнијег размоилажења у политици две државе, било је када је Југославија желела да створи Балканску федерацију, у коју би још ушле

¹¹⁹ Комунистички информациона биро;

Бугарска, Грчка и Албанија. Такав политички пројекат уједињења Балканског полуострва, Совјетски Савез није желео да дозволи. Раскол је постајао све већи како је Совјетски Савез покушавао да стави Југославију под своју непосредну контролу, директно се мешајући у њена унутрашња питања, организујући трговински промет и привреду у своју корист, као и захтевајући да се формира совјетска обавештајна служба у југословенским установама. Титово одбијање и тежња да води самосталну политику, без уплитања Совјета, само је додатно погоршала ситуацију, терајући Стаљина на радикалније потезе.

Већ у марту 1948. године, Стаљин је упутио прво писмо упозорења југословенском руководству, да би већ почетком маја уследило ново, нешто оштрије. Стаљин је одлучио да се уговори заседање Информбироа које ће одлучивати о ситуацији у југословенском Централном комитету. Састанак је одржан у Букурешту и трајао је од 20. до 28. јуна, на коме је донета „Резолуција Информбироа“, у којој се напада руководство КПЈ¹²⁰ као непријатељско и издајничко. Као одговор на ово, југословенско руководство је сазвало „Пети конгрес КПЈ“, на коме је негирано све што је Информбиро усвојио. Као резултат, Југославија је избачена из Информбироа а односи између две државе су претили да сваког момента ескалирају. Да би очистили своје редове од „*домаћих издајника*“, југословенско руководство је од 9. јула 1949. године отворило логор Голи оток, на коме су слати политички неистомишљеници, под оптужбом да раде за Информбиро. Ови догађаји, директно су утицали и на руску емиграцију у Југославији, која је због свог порекла али и због своје сумњиве ратне прошлости, постала мета југословенских комунистичких власти.

4.4. Положај руске емиграције у Југославији након завршетка рата у документима УДБ-е:

Након завршетка рата, у периоду од 1945. до 1948. године и сукоба Тита и Стаљина, питање руске емиграције у Југославији је изгубило на актуелности. По подацима из елабората УДБ-е, њихово бројчано стање је било преполовљено у односу на године пред избијање рата, па је сада износило свега нешто преко 13.000 људи¹²¹. Ово је био директан резултат страдања целокупног народа у годинама рата, које није заобишло ни белоемигранте. По сведочењима безбедоносних докумената, већ је више

¹²⁰ Комунистичка партија Југославије;

¹²¹ Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 154;

пута претходно наглашено да се велика већина белоемиграната налазила у служби окупатора. На основу тога, требали бисмо да изведемо закључак да је већина тих људи погинула у борбама против Црвене армије или НОП-а, или да је напустила територију Југославије повлачећи се са немачком војском. Напоменуто је да је и један број људи скончао, не желећи да служи страног окупатора али је такође наведено и да је тај број занемарљив у односу на већину.

Због овакве промене у бројчаном стању белоемиграната, безбедоносна документа наводе да је и социјална структура била битно промењена у послератним годинама. Наводи се да је из Југославије „...*нестало много официра и других војних лица познатог стандардног типа, козака и разних трговаца, шпекуланата и слично*¹²²“ а да су се у првом плану налазили „...*интелектуалци сваке врсте, професори универзитета, наставници гимназија, разни инжењери и техничари, чиновници, агрономи, лекари, поједини уметници, сликари, музичари, итд*¹²³“.

Што се тиче правног статуса руских емиграната на територији Југославије, у елаборату УДБ-е се цитира Закон о држављанству ФНРЈ¹²⁴, који је ступио на снагу 28. августа 1945. године, којим се свим емигрантима потврђује раније стечено југословенско држављанство¹²⁵. Такође се наводи да су Законом од 1. децембра 1948. године о изменама и допунама Закона о држављанству ФНРЈ¹²⁶, сви белоемигранти били дужни да се поново пријаве ради „*потврде држављанства ФНРЈ*“. У елаборату се пак ни у једној реченици не спомиње сукоб који је одиграо на релацији Тито – Стаљин, свега неколико месеци пре тога. Уместо тога, извори наводе да су белоемигранти имали ту „*привилегију*“, да су могли постати и држављани СССР-а, а да се не одрекну држављанства ФНРЈ. У овом конкретном случају, безбедоносни документи сведоче како је приступ југословенских власти према белоемигрантима био и више него коректан, а да су чак имали и бројне повластице, иако то нису заслужили својим понашањем у току рата.

Изузетно „*привилегован положај*“ који су уживали припадници руске емиграције у првим послератним годинама, по безбедоносним изворима, замењен је нешто „*озбиљнијим*“ приступом од стране југословенских власти, након објаве Резолуције

¹²² Тимофејејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 154;

¹²³ Исто;

¹²⁴ Федеративна Народна Република Југославија;

¹²⁵ Тимофејејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 155;

¹²⁶ Исто;

Информбироа. Ово је урађено јер су југословенске власти установиле да је већина белоемиграната „отворено иступала и излашњавала се у корист поменуте Резолуције¹²⁷“. Иако су југословенске власти „...оклевале да употребе прописе међународног и обичног права на разне случајеве нелојалног и непријатељског држања многих емиграната¹²⁸“, нови приступ је спроведен а емигрантима је дат рок да напусте територију Југославије. На тај начин документи УДБ-е оправдавају одлуке југословенских власти као једино могуће решење против „домаћег непријатеља“. Извори такође наводе и да је СССР одбио да прими ове емигранте, чиме Државна безбедност кривицу за постојеће стање, пребацује на Совјетски Савез.

Безбедоносни извори такође наводе и статистичке податке Министарства унутрашњих послова ФНРЈ средином 1949. године, који сведоче да је на територији Југославије у том тренутку живело 13.057 белоемиграната, од тога: а) држављана ФНРЈ – 6.887, б) држављана СССР-а – 5.874 и в) без држављанства – 296¹²⁹. Извори такође наводе и да се након овог кризног периода ситуација смирила, да је један део белоемиграната добровољно напустио Југославију, други део је пак био протеран, а највећи део је поново примљен у држављанство ФНРЈ.

Било како било, и овде смо имали прилику да се сусретнемо са великом дозом пристрасности безбедоносних извора, који користе сваку могућу прилику да оправдају сва деловања југословенских власти према белоемигрантима, а са друге стране, да одлучно нападну политку Совјетског Савеза. Иако су наизглед изузетно прецизни када је у питању бројно стање белоемиграната, као и његово стално мењање током година, елаборат УДБ-е не спомиње формирање логора за политичке заточенике на Голом отоку, 1949. године, који је у том периоду постао дом бројим руским емигрантима под оптужбом да су совјетски шпијуни и ибеовци (стаљинисти).

4.5. Односи југословенских белоемиграната и совјетских власти у првим послератним годинама у документима УДБ-е:

У овом поглављу у коме безбедоносни извори обрађују односе југословенских белоемиграната и новопридошлих органа совјетске контраобавештајне службе, у првим месецима после завршетка рата, одмах се наводи како су ови совјетски органи ставили под своју директну присмотру остатке белоемиграције у Југославији. Извори такође

¹²⁷ Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 156;

¹²⁸ Исто, 157;

¹²⁹ Исто;

наводе како су совјетске службе ревносно почеле са процесом „чишћења“ белоемиграната, хапсећи и даље процесуирајући све оне руске емигранте за које су имали претходне информације да су у току рата радили против интереса совјетске државе. Остатак белоемиграције, који је успео да прође контролу совјетских служби, по изворима УДБ-е, постао је продужена рука совјетских власти у Југославији. Извори такође наводе и податак да је већ постојала ранија сарадња између појединих белоемиграната и совјетских обавештајних служби и за време рата, захваљујући којима су совјетске власти имале прецизне и правовремене информације о стању у белоемигрантским редовима али и у југословенској држави и друштву.

Због оваквог описивања датих дешавања, документи УДБ-е још једном дају негативну слику о руској емиграцији у Југославији, описујући је као превртљиву и декадентну али такође, због захлађених односа у време у које су ови документи и настали, оптужују Совјетски Савез да су и пре завршетка рата имали своју „*нету колону*“ у Југославији. Наравно, ово поглавље је, као и готово читав елаборат УДБ-е, написано са великом дозом пристрасности и субјективности, давајући један негативан тон руској емиграцији у Југославији, додајући том постојећем антагонизму и совјетске власт, због тадашњих политичких околности.

У овом поглављу елабората, садржан је и списак великог броја белоемиграната који се оптужују да су били совјетски агенти у послератним годинама, са њиховим именима и презименима, као и основним занимањем¹³⁰. Нема сумње да су се неки од ових људи заиста бавили шпијунским радом у корист Совјетског Савеза али је потпуно илузорно поверовати да су сви они били совјетски шпијуни, што поново потврђује претпоставку да су ови документи настајали на темељу пристрасних оптужби, које нису поткрепљене чврстим доказима. Посебну оптужбу, добили су припадници Савеза совјетских патриота, који се терете за издају југословенске државе и шпијунски рад у корист Совјетског Савеза. Такође, извори наводе и да је овај покрет „*био један од шпијунских центара НКВД-а*¹³¹ у Југославији¹³²“. Ово поглавље елабората има за циљ да прикаже како је совјетска власт злоупотребила поверење југословенских комуниста и преко белоемиграната, покушала да ослаби Југославију изнутра. Разлоге оваквог

¹³⁰ Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 164;

¹³¹ Народни комесеријат унутрашњих послова (Народный комиссариат внутренних дел – НКВД), тајна полиција Совјетског Савеза, позната по својим егзекуцијама;

¹³² Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 163;

негативног става докумената УДБ-е према СССР-у, требамо тражити у политичким односима две државе у периоду када су она и настала.

4.6. Закључно поглавље безбедоносних служби о белоемигрантима у документима УДБ-е:

На самом крају елабората УДБ-е који говори о белоемигрантима у Југославији, налази се поглавље са кратким и јасним насловом – „Закључак.¹³³“. У овом, финалном поглављу, дат је кратак преглед живота руске емиграције у Југославији (раније Краљевини СХС), од доласка на њену територију, до периода у коме је елаборат и настао, тј. педесетим годинама двадесетог века. У уводном делу поглавља, извори наводе како је руска емиграција, од почетка свог егзила, активно радила против комуниста, с циљем да се једнога дана врати на територију Русије. Елаборат УДБ-е одаје признање белоемигрантима када наводи да „њихова улога није била за потцењивање¹³⁴“ јер је располагала значајном војном силом, посебно истичући офицере као њихов главни адут.

Иако је њихово деловање постало пасивније како је време одмицало током међуратног периода, извори наводе да су белоемигранти добили нову прилику да искажу своју мржњу према Совјетском Савезу и комунизму са избијањем Другог светског рата. Извори УДБ-е снажно наглашавају да је током рата, у служби окупатора, белоемиграција показала своју најружнију страну јер је њен већински део починио велике злочине против југословенског народа. Ипак, исход рата је натерао белоемигранте да промене страну и заштиту потраже у својим дојучерашњим највећим непријатељима, Совјетима. Посебно истичући ово, безбедоносни извори стављају белоемигранте и Совјете у исти кош, као непријатеље комунистичко-југословенског поретка.

Извори УДБ-е у својој завршној речи признају да су југословенске власти протерале велики број „нетоколониша“, чистећи на тај начин југословенску државу од совјетских агената. Наводи се да је након тога, белоемиграција изгубила неки битнији значај као посебна организована целина јер је велики број њих био протеран а други део се стопио у југословенско друштво. Специјални надзор над белоемигрантима, од

¹³³ Тимофејев, А., *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*, стр. 166;

¹³⁴ Исто;

стране служби безбедности, остао је на снази до 1953. године и Стаљинове смрти. Након тога, односи између две земље су постали коректнији.

Овај „закључак“ о белоимигрантима који се може наћи у елаборату УДБ-е, у потпуности се уклапа у целокупну слику, којом је приказана руска емиграција у Југославији од стране Државне безбедности. Цео елаборат одише антагонизмом према овој скупини људи, која се на много страница текста нашла на удару тешких оптужби за разне злочине. На свега пар страница, дата је комплетна сажета историја белоимиграције, на којима се ни у једној реченици не спомиње било какав допринос који је ова група пружила југословенској држави током боравка на њеној територији. Руски емигранти су представљени у врло негативном светлу, било као сарадници нациста, било као агенти у служби совјетских обавештајаца.

4.7. Белоимигранти на Голом отоку:

Иако се у елаборату УДБ-е, ни на једном месту, не помиње формирање изолационог логора Голи оток, чињеница је да се одређени број белоимиграната нашао у њему, а статистички подаци о томе, могу се пронаћи у другом документу служби безбедности који садржи регистар осуђиваних лица у Југославији, под оптужбом да су радили за Информбиро¹³⁵. Логор Голи оток, који је служио за политичке неистомишљенике, пре свега ибеовце и националисте, отворен је на истоименом острву у Јадранском мору. Оство се налази у западном делу Хрватске, источно од Истре, у Велебитском каналу. Сам назив сликовито описује острво јер је реч о ненасељеном острву, кречњачког састава. На овом острву се налазио изолациони логор за мушкарце, док се логор за жене налазио на острву Свети Гргур, у његовој близини.

Главни проблем са регистром осуђиваних лица због Информбироа, који су саставиле безбедоносне службе, везан је за држављанство осуђиваних људи. Ово се посебно односи на руске емигранте, од којих је значајан део већ имао југословенско држављанство али не и совјетско. Због тога је настао проблем у статусу ових лица јер безбедоносне службе нису биле доследне у њиховој евиденцији приликом процесуирања. Узевши ово у обзир, постојеће податке и евиденције требамо узети са резервом.

¹³⁵ Документ УДБ-е: „Заточеници Голог отока, Регистар лица осуђиваних због Информбироа“, приредили професори Мирослав Јовановић, Горан Милорадовић и Алексеј Тимофејев, Институт за савремену историју, Београд 2016;

По постојећој евиденцији, укупан број Руса који су осуђени због Информбиора на територији Југославије, износи 108 људи¹³⁶. Свакако да овај број и није толико висок, ако узмемо у обзир тврдње елабората написаног у Билећи, да је већина беломиграната у послератној Југославији радила за совјетске контраобавештајне службе. Регистар осуђиваних лица због Информбиора, побија тврдње већ поменутог елабората о броју руских емиграната који су радили против југословенске државе а у корист Совјета. Свакако да би бројеви осуђених беломиграната били већи у евиденцији, да је податак о масовној служби у корист Совјета у потпуности тачан.

¹³⁶ Документ УДБ-е: „Заточеници Голог отока, Регистар лица осуђиваних због Информбиора“, Институт за савремену историју, Београд 2016, стр. 39;

5. Закључак

Прва половина двадесетог века, показала се као судбоносна за готово читав свет, који се у тих педесетак година променио у таквом обиму, који никада пре али ни после није виђен. Ове године су најчешће биле обележене великим страдањима људи, ратовима, прогонима, геноциду, сиромаштву, кризама, итд. За неке народе, то раздобље је започето пре, док су неки други народи та „*лоша времена*“, осетили нешто касније. Иако су се у овом периоду догодила чак два рата, која су се водила у читавом свету и имала глобалне размере, стиче се утисак да су европски народи понели најтежи терет и претрпели највећа страдања.

Руска држава се налазила у великој турбуленцији на почетку двадесетог века. Ова мултинационална, претежно аграрна држава, озбиљно је заостајала за другим развијенијим европским државама, трудећи се да одржи корак са њима. Због сиромаштва и индустријске неразвијености, руско друштво је било међусобно дубоко подељено, а у њему су доминирале две крајности – богата аристократија и сиромашно сељаштво. Иако су тензије и повремени сукоби између два завађена слоја били јасно видљиви, ескалација се догодила за време Првог светског рата. С падом монархије али и Фебруарске револуције, наступило је време бољшевика и Октобарске револуције. Након једног од најкрвавијих грађанских ратова у историји европских народа, преко милион људи је напустило границе руске државе и кренуло у егзил.

Један део тих људи нашао се и на Балкану, у држави Срба, Хрвата и Словенаца а каснијој Југославији. Управо на овој територији, они су провели међуратне године али и дочекали почетке Другог светског рата. Након његовог завршетка, нашли су се под влашћу људи идентичне идеологије, због које су некада и напустили своју отаџбину – комуниста. Непредвидива времена, довела су до тога да некадашњи савезници постану заклето непријатељи, а руски емигранти су се непланирано нашли у самом епицентру још једног сукоба.

Због изузетно сложених и заоштрених политичких прилика тога времена, Управа државне безбедности је преузела задатак на себе да сачини елаборат који ће садржати приказ живота и деловања руских емиграната од почетка времена њиховог изгнанства. Оно у чему овај елаборат изузетно мањка, а што је већ претходно више пута истакнуто, јесте објективност и непристрасност у приказу белоемиграната. Прикази деловања руских емиграната на територији Југославије, нарочито за време

Другог светског рата, нескривено су политички и пропагандно обојени. Ова група људи је, више пута у тексту, оптужена за најстрашније злочине, пре свега над цивилним становништвом, све због лојалности окупатору. Своју неславну улогу, као истакнута и организована скупина, руска емиграција у Југославији, завршила је као совјетска пета колона.

Разлог оволике „сатанизације“ белоемиграната од стране Управе државне безбедности, може се пронаћи у сукобу које су, одређене војне формације из ове групе, имале са Народноослободилачким покретом за време Другог светског рата. Такође, још један од разлога би био раскол са Совјетским Савезом, који је имао југословенски државни врх, након Резолуције Информбироа 1948. године. Без сумње, можемо закључити да су одговорни појединци руске емиграције заиста и чинили злочине и дела за која се одлучно оптужују у документима УДБ-е, али оно што посебно боде очи у овим документима јесте чињеница да се, ни у једном случају, не помињу било какве заслуге руске емиграције, које су они свакако имали током свог дугогодишњег боравка у Југославији. Огромни доприноси на пољима науке, уметности, архитектуре и других, не могу се наћи ни у фрагментима у овим докуменатима.

Тек поједина поглавља овог елабората су написана са детаљнијим информацијама, које сликовито и темљено описују неке људе или догађаје. Због тога, стиче се утисак да су она писана са већом пажњом и критичношћу. Ипак, већина елабората је одлучно уперена против белоемиграната, у коме се њихова делатност изузетно негативно приказује док бројна објашњења таквог понашања изостају. Такође, велики број оптужби на њихов рачун изречен је без чврстих доказа, док се извори на које се елаборат ослања, готово никада не наводе.

Иако нам овакви документи помажу да у огромној мери схватимо какви су политички односи тада били заступљени, они се не могу узети као веродостојан историјски извор јер обилују генерализацијама и стереотипима.

6. Извори и литература

- ❖ Фонд листа „*Политика*“;
- ❖ Бивор Ентони, „*Други светски рат*“, Том 1, Београд 2014;
- ❖ Бивор Ентони, „*Други светски рат*“, Том 2, Београд 2014;
- ❖ Документ Управе државне безбедности ФНР Југославије, „*Заточеници Голог отока, Регистар лица осуђиваних због Информбироа*“, приредили Мирослав Јовановић, Горан Милорадовић и Алексеј Тимофејев, Београд 2016;
- ❖ Елаборат Управе државне безбедности, „*Белоемиграција у Југославији: 1918-1941.*“, Том 1, приредили Тома Миленковић и Момчило Павловић, Београд 2006;
- ❖ Елаборат Управе државне безбедности, „*Белоемиграција у Југославији: 1918-1941.*“, Том 2, приредили Тома Миленковић и Момчило Павловић, Београд 2006;
- ❖ Зборник грађе: „*Руска војна помоћ Србији за време Првог светског рата*“, приредили Алексеј Тимофејев и Дарко Кремић;
- ❖ Јовановић Драгољуб, „*Медаљони Књ. 4*“, Београд 2008;
- ❖ Јовановић Мирослав, „*Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919-1924*“, Београд 1996;
- ❖ Јовановић Мирослав, „*Руска емиграција на Балкану (1920-1940)*“, Београд 2006;
- ❖ Littlejohn David, „*Foreign Legions of the Third Reich, Vol. 3: Albania, Czechoslovakia, Greece, Hungary and Yugoslavia*“, San Jose, California 1994;
- ❖ „*Mein Kampf*“ Адолфа Хитлера, превод, полемички коментари и разматрања књиге Радомира Смиљанића, Београд 2015;
- ❖ Милорадовић Горан, „*Лепота под надзором, Совјетски културни утицај у Југославији 1945-1955*“, Београд 2012;
- ❖ Тимофејев Алексеј, „*Руси и Други светски рат у Југославији, Утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941-1945*“, Београд 2010;
- ❖ Тимофејев Алексеј, „*Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти ИБ-овске пропаганде*“, Београд 2018;